

Working Papers in Political Science
Politikatudományi műhelytanulmányok

2016/1

Kiss Balázs

A jobbközép politikai közösség 1990 - 1997

Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990-2015

workshop

2016. október 18.

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
Politikatudományi Intézet

Bevezetés¹

Ebben a dolgozatban a jobbközép politikai közösség szemiotikai konfigurációját, annak változásait mutatjuk be. A munkában a következők vettek részt: Antal Anna, Erdősi Georgina, Fillár Anna, Kiss Balázs, Kontos Noémi, Vancsó Anna. A szöveget Kiss Balázs állította össze.

A kutatás módszerét követve a kiinduló pontunk az első korszak eseményeivel kapcsolatos hálózatkutatás eredménye volt. Az ebből a szakaszból származó szereplőket (politikuskok, más személyek, szervezetek, médiumok) egy politikai közösség tagjainak tekintettük, de biztosan csak a hálózatkutatás által elemzett három esemény idején játszott szerepükkel kapcsolatban tudtunk mondani. Ez a szereplői kör a politikai közösséghez tartozott, vagyis a saját viselkedésével, kommunikációjával folyamatosan konstituálta a politikai közösséget. Ezért az ő viselkedésüket és megnyilatkozásait az előre definiált dimenziók szerint elemezve további aktorokhoz, ügyekhez, metaforákhoz és diskurzusokhoz, valamint egyéb kommunikációs modalitásokhoz jutottunk, amelyeknek a kommunikációját, tartalmát és előfordulását kutatva újabb és újabb köröket kellett megtennünk a korabeli médiaanyagon, hiszen az új aktorok is elvezettek további aktorokhoz, az újonnan felbukkant metaforák összekapcsoltak csatornákat, a csatornákon további aktorok jelentek meg, és így tovább, körbe-körbe. Így jutottunk el oda, hogy most már leírhatjuk a jobbközép politikai közösség kommunikációjának 1990-től 1997-ig tartó időszakban jellemző szemiotikai konfigurációját.²

AKTOROK

A módszer fejezet vázlatosan bemutatta azt, milyen módon tárja fel a kutatás az egy-egy politikai közösséghez tartozó identifikáló személyek, szervezetek és médiumok, röviden: aktorok, körét. A továbbiakban tehát azokat a konstrukciós módokat és konstrumtumokat mutatjuk be, amelyek az 1990-től 1997-ig tartó időszakban a jobbközép politikai közösségben szemiotikai erőforrásokként működtek.

Konstrukciós eljárások a jobbközéppel kapcsolatban

Sajátossága az első korszaknak az, hogy míg például a párttagság a jobbközépen is egyértelmű utalás, a *kormányzati munka*, az *állami szférához tartozás* nem az. Az 1990-től 1994-ig tartó időszak, és ezen belül az Antall-kormány egyik kísérlete és nyíltan

---

¹ A kutatást az OTKA támogatja (112323) és az MTA TK Politikatudományi Intézetében készült.

² A munkára, főképp a néhai miniszterelnökkel kapcsolatos gondolatmenetekre jelentős hatást gyakorolt Szűcs Zoltán Gábor *Az antalli pillanat* (L'Harmattan, 2010) című könyve.

vallott célkitűzése a régi kormányzati szakemberek megtartása, másképpen fogalmazva: a Bélistázás elutasítása³. Így bizonyos szinttől lefelé a köztisztviselők és közalkalmazottak nem válnak szemiotikai erőforrássá, tehát egy minisztériumi osztályvezető megszólalása nem válik automatikusan a jobbközép politikai közösség kommunikációjává. Ehhez persze az is hozzátartozik, hogy a kormányzati és más állami alkalmazásban levő emberek maguk se identifikálják nyíltan, avagy valamely politikai közösség szemiotikai erőforrásainak az alkalmazásával rejtettebben a maguk hovatartozását.

Szektoronként más és más időpontig bizonyul lehetségesnek a semlegesség, tehát a specifikus politikai közösségeken kívüli állapot, pontosabban az, hogy a jobbközép politikai közösség meghatározó aktorai ne minősítsenek egy-egy kommunikációs aktust elköteleződésnek valamely másik politikai közösség mellett. Különösen élesen vetődik fel ez a média és a Magyar Nemzeti Bank elnökének az esetében.

A médiában szinte általánosnak mondható éles kormánykritika kezdetben még csak annak kimondására sarkallta a jobbközép megszólalónak többségét, hogy a bírálatok igazságtalanok, az egész média kommunikációja pedig egyoldalú: csak a hibákat látja, a pozitívumokat nem. Bizonyos megszólalók kezdettől, majd nagyon hamar az egész jobbközép az ellenzékhez húzással vádolja a kritikus médiát, úgy tekintik tehát, hogy a média nem a maga hibákkal, hatalmi túlkapásokkal szemben elvárt és a semlegességen alapuló szerepét játssza, hanem az ellenzék érdekeit szolgálja, tehát a liberális, esetleg a baloldali politikai közösséghez tartozik. A dolog természetesen fordítva is érvényesül: ha egy intézményesen a jobbközéphez tartozó politikus ellenzéki médiumokban szólal meg, akkor a jobbközép bizonyos aktorai elmarasztalják és megkérdőjelezzik a közösséghez tartozását.

Hasonlóképpen egy specifikus szemiotikai erőforrás használata perdöntő Surányi György, a Nemzeti Bank elnöke esetében. Ő 1991 őszén aláírja a Demokratikus chartát. Az ellenzéki körök úgy minősítik ezt, hogy a bankelnök nem szegte meg a semlegességet, hiszen a Demokratikus charta pusztán a demokrácia védelmére szerveződött, az pedig pártok feletti ügy. A kormányoldal és a Fidesz ezzel szemben úgy látja, hogy a mozgalom a kormány ellen jött létre, következésképpen a jobbközép szemében a csatlakozás egyértelmű belépés egy politikai közösségbe, tehát a semlegesség feladása.

Mivel a jobbközép politikai közösséghez az említett konstrukciós eljárások alapján több száz személy és több tucat szervezet tartozott, elég, ha a parlamenti képviselőkre sokaságára gondolunk, ezért elvileg több száz aktort kellene bemutatnunk. Ezt elkerülendő csak a prototipikus aktorokat írjuk le a továbbiakban. Olyan személyeket és szervezeteket tehát, amelyek a leginkább jelezték a jobbközép politikai közösség milyenségét, határait és mozgásait a közösség tagjai számára és a külvilág felé. Ezek az aktorok a szervezetek közül a kormány és a két stabil kormánypárt, tehát a Magyar Demokrata Fórum és a Kereszténydemokrata Néppárt. A személyek közül pedig a két miniszterelnök valamint a két további pártelnök: Antall József, Boross Péter,

---

³ Lásd ehhez például Csurka István megszólalását 1990. április 2-án. Idézi: *Népszava*, 1990. december 30.

Für Lajos és Lezsák Sándor. Ezek az aktorok az időszak alatt végig a jobbközéphez tartozónak minősültek mind önidentifikációjuk, mind pedig mások konstrukciói alapján. Bemutatunk továbbá olyan aktorokat, amelyek paradigmaticus utat jártak be, és pedig belülről kifelé a jobbközép politikai közösségből, vagy pedig kívülről befelé. Ezért szemügyre vesszük a Fideszt, Elek Istvánt és Pozsgay Imrét, mint a politikai közösség ilyen aktorait.

A kormány

Az első ciklus kormányát értelemszerűen a jobbközép politikai közösség részének tekintik, mégpedig a legfontosabb aktornak. Ezen keresztül pedig a kormánnyal kapcsolatos kommunikáció egyben a politikai közösség konstrukciójához tartozik.

A politikai közösség a maga kormányát a leggyakrabban a *nemzeti közép* kormányként emlegeti a nyilvánosságban. A megnevezés mindkét összetevője gazdag jelentéstartalommal bír. A nemzeti egyszerre jelenti azt, hogy az egész ország kormányáról van szó, azt, hogy valamilyen értelemben az országhatárokon túlnyúló magyar nemzet kormányáról, és azt is, hogy a korábbi időkkel szemben, mely elutasította vagy semmibe vette a nemzet gondolatát, Magyarországnak végre nemzeti kormánya van. A közép azt akarja kifejezni, hogy a kormány semmiképpen nem szélsőséges politikai irányzatú, vagyis ha az igaz is, hogy az ellenzéktől jobbra áll, de ennél fontosabb, hogy középen.⁴

A kormány a *szabadság* kormánya is, ami annyit tesz, hogy elismeri az egyéni szabadságjogokat, továbbá a gazdasági szabadságot és az önkormányzatiságot is, vagyis azt, hogy a kis közösségek maguk dönthessenek a saját sorsukról.⁵

A kormány további jellemzésekként hangzik el a *szolgáló kormány* megnevezés.⁶ Ez megint legalább két jelentéssel bír. Egyrészt megkülönbözteti a kormányt a korábbi elnyomó kormányoktól, másrészt pedig megpróbálja összekötni a regnáló kormány jellegét a magyar történelem pozitívnak tekintett kormányaival vagy kormányférfijaival. Antall József rendszeresen elmondja azt, hogy a két világháború közötti Magyarországon a kormány számos apparátusára és tisztviselőjére a haza szolgálata volt a jellemző.

Szintén a kormány jellemzésére alkalmazzák a *kamikaze* jelzőt.⁷ Maga Antall József is, de mások is keserűen használják a megnevezést. Azt fejezi ki, hogy a kormány olyan válságos állapotban levő országot örökölt, és ezért olyannyira hatalmas feladatok tornyosulnak előtte, például a mindenki életét szükségképpen megváltoztató átalakítások munkája, hogy aligha kerülhető el a súlyos támogatásvesztés a kormányzás előrehaladásával. A kamikaze jelző a maga öngyilkosságra történő utalásával előhívhatta Antall Józsefnek azt a többször megfogalmazott gondolatát is, hogy Magyaror-

---

⁴ Lásd ehhez Antall József és Kis János televízió vitáját 1990 áprilisában; továbbá „Mindig középen” *Magyar Nemzet*, 1991. március 15.

⁵ „A nemzeti megújulás útján”. In: *Modell és valóság*, II., 43.

⁶ „A nemzeti megújulás útján”. In: *Modell és valóság*, II., 44.

⁷ Boross Péter választási beszéde Szombathelyen (1. rész) 1994. május 13. MTI

szágon a független kormányok miniszterelnökét ki szokták végezni⁸, ezért már-már öngyilkosság kormányfői posztot vállalni.

Az ellenzék az első ciklus kormányát erős, idővel egyre erősebb kritikával illeti. Kezdetben hozzá nem értők gyülekezetének minősítik, olyanoknak, akik, értelmiségiek lévén, nem értenek a kormányzáshoz. Ezért sok a tevékenységükben a rögtönzés, az esetlegesség. Később, de még az első hat hónapon belül megfogalmazódik az az értékelés, amely aztán kitart a ciklus utánig is, hogy az Antall-kormány valamiképpen a Horthy-rendszer eszméiből táplálkozik. A jellemzések különböző súlyosságú veszélyeket látnak ebben. Van, amelyik csak tekintélyelvűséggel vádolja a kormányt, mások egyenesen autoriternek, sőt, a fasizmus felé sodródónak minősítik. Van, aki már 1990 nyarának végén egy új pártállam kiépítésére irányuló erőfeszítést érzékel:⁹

Az új karrieristák és egy izgága politikai csöcselék támadásai hivatalos támogatásban részesülnek, s a nép hangjaként felerősödve visszhangoznak a totális fordulat bűvöletébe esett politikusok szájából. Természetesen mindez csak ürügy. Ami valójában folyik, az egy új pártállam kiépítése, nem pedig a demokratikus fordulat végrehajtása. Szeretnék tévedni ebben, a tények azonban ellenszegülnek óhajomnak.

Az 1994-es vereséget követően is megmaradtak ezek a jelzők visszamenőlegesen. Ágh Attila így ír az 1994 augusztusában megjelent *Mozgó Világban*:

Az MSZMP végső felbomlása vagy Bethlen búcsúja ennyiben csak az 1994-es választásokon, azaz csak a második nekifutásra történt meg. Az MSZMP mint hegemon párt 1990-ben még képes volt MDF néven újjászületni, úgy, ahogyan egy még korábbi állampárti korszakból Bethlen István, a „gazda” is Antall Józsefként inkarnálódni.

Ez a szólam sosem tűnik el teljesen, örökké szemiotikai erőforrás marad a jobbközép megjelöléséhet, de talán inkább a felkészületlenség, az ügyetlenség és a múltba révedés vádja uralkodik, nem függetlenül attól, hogy a második ciklus kormánya a szakértelmet és a modernizációt teszi meg jelszavának.

Magyar Demokrata Fórum

Az MDF mineműségével kapcsolatos közösségbeli értékelések kiindulópontja Antall Józsefnek már a kormányra kerülést megelőzően kialakított¹⁰ és tulajdonképpen a haláláig¹¹ vallott álláspontja a párt *három irányzatáról*. Eszerint az MDF-ben az alapszabályban is rögzített módon egyszerre van jelen a népi mozgalom hagyománya, a nemzeti liberalizmus és a kereszténydemokrácia. Antall József mindegyiket viszony-

---

⁸ A miniszterelnök Batthyány Lajost és Nagy Imrét szokta megemlíteni. Lásd például „Eskütétel után”, In: *Modell és valóság, II.*, 73. „Vallomás Magyarországról – március 15-én” *Magyar Nemzet*, 1991. március 15.

⁹ Bayer József: A nagy utazás - pártállamból pártállamba. *Népszabadság*, 1990. augusztus 31.

¹⁰ „Az MDF élén”. In: *Modell és valóság, II.* 419 – 421. „Az MDF három eszmei irányzata”. In: *Modell és valóság, II.* 116-140.

¹¹ Az MDF egységéért. In: *Modell és valóság, II.* 514 – 515.

lag részletesen meg is határozza. A népi irányt a szociális kérdések iránti érzékenységhöz kapcsolja, a nemzeti liberalizmust a Széchenyi, Deák, Kossuth, Eötvös megalapozta hagyományhoz, a kereszténydemokráciát pedig a második világháború utáni nyugat-európai pártokhoz.

A miniszterelnök számára fontos *népi* hagyomány tehát mentes biológiai vagy etnikai összetevőktől, annyit jelent, hogy a kapitalizmus fejlődésében tekintettel kell lenni a társadalom alsó régióiban levőkre is, s hogy a gondolat elvezet a szociális piacgazdaság eszméjéhez. De az alullevők a megújulás forrását is jelentik, amennyiben a tehetséges szegény sorsú gyermekek megfelelő tehetség gondozás révén bekerülhetnek a jövő új vezetői közé.

A *nemzeti liberalizmus* magába foglalja a jogállamiságot, a parlamentáris rendszert, a szabad piacgazdaságot és a magántulajdon elvét. Azért nemzeti ez a liberalizmus, mert a magyar helyzetben – szemben a nagyobb és szerencsésebb nemzetekkel – a nemzeti függetlenség nem magától értetődő, hanem élő politikai program. Nemzeti sajátosságokat mutat a jobbközép liberalizmus továbbá azért is, mert a szabad piaci mozgásokat fékezni kell a szociális problémák elkerülése végett.

Végül a harmadik irányzat *keresztény* indíttatású ugyan, de független az intézményes egyházaktól, inkább a keresztény értékrend érvényesítését, tiszteletét jelenti. Ez az értékrend köti össze aztán Magyarországot Európával, és így mintegy ellensúlyozza a nemzeti gondolatot a nemzetköziséggel.

Szintén a miniszterelnök megfogalmazását használják a politikai közösségben sokáig arról, hogy az MDF nem ideológiai vagy világnézeti párt, hanem *programpárt*. Ez a formula nagyjából azt fejezi ki, hogy az MDF nem hirdeti koherens ideológiát, hanem maga sokszínűsége okán sokféle ember számára teszi lehetővé a kapcsolódást, a párt választását, az azonosulást. Valójában Antall József egy fontos helyen¹² nem egyszerűen programpártot, hanem „választási programpártot” mond, amiből akár az is következhet, hogy számára a párt, mint szervezet tulajdonképpen a leginkább a választások idején fontos, a kormányzás idején jóval kevésbé. E felfogásbeli különbség az alapja lehetett azoknak a panaszoknak, amelyek a jobbközép politikai közösségen belül hiányolták a szerves kapcsolatot a párt és a kormány között.¹³

A programpárt jelző Antall József számára lehetővé teszi azt is, hogy mintegy elhatárolja az MDF-et a magyar politikai élet káros hagyományaitól. Három ilyenről szokott beszélni: a gyávaságról, más néven opportunizmusról, a doktrinerségről és a kocsmapolitizálásról.¹⁴ Mindhárom egyben más politikai erők jellemzésére is szolgál, de Antall József voltaképpen sosem tisztázza, hogy pontosan kikre gondol. Az opportunizmus azokat jellemzi, akikben nincs kitartás, akik tehát elfogadtak és aktívan fenntartottak elfogadhatatlan helyzeteket. A doktrinerség lényege az, hogy egy politikai erő nem politikai, hanem elméleti szempontok alapján cselekszik. Ez hiba – bármilyen nagy intellektusok álljanak is az elmélet mögött, ugyanis a politikát a politikusoknak kell művelniük és nem a teoretikusoknak. Végül a kocsmapolitika jellegzetessége a nagyotmondás kényszere, a másik fél felülmúlása a szavak szintjén, de

---

¹² „Az MDF három eszmei irányzata”. In: *Modell és valóság*, II. 123.

¹³ Kiss Gy. Csaba: Hol tévesztettünk utat? In: *Szárszó* '93.

¹⁴ „Az átalakulás esélyei”. In: *Modell és valóság*, II. 18-19.

anélkül, hogy azokat tettek követnék. Antall József szerint ezek a tulajdonságok nem igazak az MDF-re.

Ehhez az önkonstrukcióhoz konzekvensen társul a párt „nyugodt erő” jellege. A „Nyugodt erő” volt az MDF választási jelszava 1990-ben, és később is, 1994 után is gyakran emlegetik a politikai közösségben éppúgy, mint azon kívül, bár ott inkább gúnyosan.

Nem mindenki éri be ezzel a három irányzat mozgatta programpárt jellemzéssel a közösségen belül sem. Elek István, a párt országgyűlési képviselője felveti azt a problémát, hogy a párttagok sem, és szélesebben a szimpatizánsok sem tudják, hogy valójában milyen párt az MDF, s hogy ennek súlyos következményei lehetnek, illetve lehetnek utóbb. Szerinte az igényes végiggondolás hiánya és az elméletellenesség ahhoz vezet, hogy a mindennapos politizálásban nem lesz biztos iránytű, és így rögtönzések fogják jellemezni a kormányzást és a párt politikai döntéseit.¹⁵ Ez pedig felerősíti bizonyos kiemelkedő személyek jelentőségét a párton belül.¹⁶ Ezért azt javasolja, hogy az MDF nyilvánítsa magát konzervatív-liberális pártnak¹⁷.

Hasonlóképpen az önmaguk megértésére irányuló munkálkodást hiányolja az MDF-ből és általában a rendszerváltást végrehajtó elitből a politikai spektrum másik pólusához sokkal közelebb álló Csoóri Sándor. Egy ízben arról beszél, hogy mielőtt a nép a demokráciát választotta volna, előbb magát kellett volna választania, vagyis meg kellett volna ismernie önmagát.¹⁸ Ez azonban nem ment végbe, a politikai elit a néptől elszakadva kötötte meg a rendszer átalakulásához szükséges alkukat. Csoóri Sándor és még sokan tulajdonképpen az MDF mozgalmi jellegének az elvesztését panaszolják fel. Úgy érzékelik, hogy az MDF, miként az egész ország, magára erőteltette a többpártrendszerű demokráciát, az MDF-nek is párttá kellett válnia, ahelyett, hogy lett volna ideje a társadalmat megismertetni önmagával, ahogyan annak idején a népi mozgalom és a falukutatók, szociográfusok célul tűzték ki és tették is a maguk ereje szerint.

Különösen az első ciklus alatt foglalkoztat sokakat az, hogyan vált az MDF jobbközép párttá, holott sem a születése, sem pedig a vezetőinek a jelentős része nem jobboldali. A párt baloldali indíttatásának bizonyítékául olyan politikus alapító atyákat szokás felsorolni, mint Pozsgay Imre, Bihari Mihály vagy éppen a Fórum első (ügyvezető) elnöke, Bíró Zoltán. Ráadásul a népi írók és gondolkodók, Csoóri Sándor, Csurka István, Für Lajos, Fekete Gyula, Csengey Dénes és még sokan inkább voltak baloldalinak, jóllehet nem marxistáknak tekinthetők, mint például horthysta értelemben jobboldalinak.

Kiss Gy. Csaba mintegy belülről¹⁹, F. Havas Gábor pedig kívülről szemléli ezt a folyamatot, ahogyan az MDF jobbközép párttá vált.²⁰ Kiss Gy. Csaba a fordulatot Antall Józsefnek arra a döntésére vezeti vissza, hogy az MDF-ből és általában a magyar

---

¹⁵ Az MDF válsága. In: Elek István 1994.

¹⁶ Az ellenségkép felbontása. In: Elek István 1994.

¹⁷ A konzervatív liberalizmus helye a mai magyar életben. In: Elek István 1994.

¹⁸ Új nemzeti kerekasztalt! In: *Szárszó* '93.

¹⁹ „Ma több lehetőséget látok a Fideszben”. In: Kiss Gy. Csaba 1999, és Hol tévesztettünk utat? In: *Szárszó* '93.

²⁰ „Az ellenségkép felbontása”. In: Elek István 1994.

politikai és pártszerkezetből egy a nyugat-európainak, a németnek, franciának és más nyugati országokra jellemző helyzetnek megfelelőt kellett létrehozni. Ezért szükség volt egy jobbközép pártra valamint egy balközéppártra. Az utóbbi jegyében minősítette Antall József az SZDSZ-t nem pusztán liberális, hanem szociálliberális pártnak, hogy így megfeleljen a német SPD-FDP koalíciónak, a jobbközép párt és pártkoalíció ezért a CDU, illetve a CDU-CSU mintájára az MDF, illetve a kormánykoalíció lett.²¹

A folyamat aztán azzal járt, hogy a mozgalmi jelleghez ragaszkodó, az MDF-et a jobb-bal felosztáson felülemelkedő szervezetnek, fórumnak látni akaró népiék lassan kiszorultak a pártvezetésből és néha magából a pártból is. Csoóri Sándor demonstratív módon kivonult a napi politikából 1990 nyarán,²² Bíró Zoltán 1990 őszén kilépett a pártból, és nemsokára az ugyanakkor az MSZP-ből kilépett Pozsgay Imrével fogott össze egy új centrummozgalom építésében. A legnehezebbnek a Csurka Istvánnal való szakítás bizonyult, és csak 1993 első felében fejeződött be. A párt belső egyensúlyának megőrzése végett Csurka István és köre távozásakor a legexponáltabb liberálisokat, Debreczeni Józsefet és Elek Istvánt is kizárták a frakcióból. Jóllehet maradt népi és liberális kör is a pártban, mégis ezek a gesztusok megerősítették a párt jobbközép képét.

Ha az ilyen lépések nyomán az MDF mibenlétének kérdését a háttérbe szorította is Antall József megkérdőjelezetlen tekintélye, a halála, majd az 1994-es verség után újra szembe kellett ezzel nézni. A vereség tanulságairól Kulin Ferenc által készített szöveg²³, melyet az elnökség utóbb elfogadott, azzal a következtetéssel zárul, hogy az MDF-nek az eredeti értékeit megőrző, konzervatív, professzionális polgári párttá kell válnia.²⁴ Ehhez társul az a közvélemény-kutatásokon alapuló felfogás, hogy az MDF az a szervezet, amelyik a leginkább képes közvetíteni az ellenzék pártjai között.

A párt 1997-ig tartó története azt mutatja, hogy történtek elmozdulások az új arculat felé. Az egyik fordulat abban érhető tetten, hogy a párt kommunikációjából eltűnik a „népi” szó használata. Annál többet identifikálják a pártvezetők saját pártjukat és a vele rokon pártokat polgáriként, nemzetiként és konzervatívként. Hasonlóképpen eltűnik a liberális identitás is, jóllehet például Kulin Ferenc és társai egészen az 1996-os pártszakadásig vezető szerepet játszanak a pártban. Minthogy azonban az akkori kormánykoalíciót saját maga is és az ellenzék is szociálliberálisnak nevezi, ezért a liberális jelző a leginkább támadólag merülhetett fel a jobboldalon.

A professzionalizálódás területén jóval kevesebb látszott történni. Ezt folyvást elindítandó és kiteljesítendő tendenciaként emlegetik, legalábbis Für Lajos vezetése alatt. 1996 márciusától viszont, amikor Lezsák Sándor lesz a párt elnöke, valóban megjelölnek és létrehozzák a professzionalizálódás összetevőit: irodák és tagozatok jönnek létre, tehát a párt tagoltabbá, hierarchizáltabbá válik, elmélyíti a belső munkamegosztást, és többféle hidat képez a külvilág specifikus csoportjai: például a munkások

---

²¹ Lásd ehhez: Antall József – Kis János vita (1990-04-04) <https://www.youtube.com/watch?v=N89yg2926aE>

²² Hítel, 1990 augusztus és szeptember.

²³ Az MDF választási vereségének tanulságai. In: Kulin Ferenc 1998.

²⁴ Ugyanezt a célt fogalmazza meg Kulin Ferenc több interjúban is akkortájt, tehát 1994 folyamán. Például: Magyarországra is érvényes a rendszerváltoztatás törvényszerűsége. In: Kulin Ferenc 1998.

vagy a falvak népe felé. Talán a professzionalizálódás jeleként számos alkalommal hivatkoznak a közvélemény-kutatások eredményére. Ez éles ellentétben van az 1994 előtti helyzettel, amikor azt kommunikálták, hogy nem hisznek az ilyen felméréseknek. Csakhogy a vereségből azt a tanulságot vonták le, hogy eszerint a párt nem ismerte a magyar valóságot, ezért a valóság megismeréséhez új módszerekre volt szükség. Ezek egyike lett a közvélemény-kutatás.²⁵

Végül kétségtelen az MDF törekvése az ellenzéki oldalon belüli közvetítésre, a sikerek azonban alapvetően a partnerek készségétől függnnek, azon belül is elsősorban Torgyán József hajlandóságától.

Antall József alakja továbbra is fontos szemiotikai erőforrás maradt az MDF számára. Rendszeresen ápolják emlékét, rendezvényeket tartanak a halála és a születésnapja évfordulóin, és lépten-nyomon emlegetik az Antall-kormány eredményeit – természetesen kevésbé közvetlenül a vereség után, mint inkább az 1995-ös Bokros-csomagot követően. Antall József neve belső harci eszköznek is bizonyul, de csak egy rövid időre. 1996 elején Szabó Iván és Lezsák Sándor között harc robban ki az elnöki posztért. Szabó Iván egyik érve az, hogy Lezsák Sándor antalltalanítani akarja az MDF-et.²⁶ Lezsák Sándor tagadja ezt, és elnökké választása után körülbelül ugyanolyan intenzitással ápolja az Antall József körül még 1993 legvégén kialakult kultuszt, mint tette azt Für Lajos az 1994 – 1996-os elnöki periódusa alatt. Antall József tehát fontos építőkőve marad mindvégig az MDF konstrukciójának.

KDNP

A KDNP, mint az Antall-kormány legkisebb partnere, messze eltörpült a nyilvánosságban az MDF és Antall József mellett. Mégis, bár belső viták mellett, de végig kitart a koalícióban, és azután is hajlandónak mutatkozik a szövetségkötésre az ellenzék többi pártjával, így mindenekelőtt az MDF-fel.

A KDNP magát világnézeti pártnak tekinti és nem egyházinak,²⁷ és ebben teljes az egyetértés Antall Józseffel, aki hasonlóan nyilatkozik akkor, amikor azt kell megvilágítani, mi a viszony az MDF kereszténydemokrata irányzata és a KDNP között. A KDNP ezt a kérdést elsősorban a múltjára apellálva válaszolja meg: Surján László, az Antall-kormány egészségügyi minisztere és Varga László, a párt nagytekintélyű tagja a történeti folytonosság szerepét húzza alá, valamint azt, hogy egy önálló kereszténydemokrata pártot könnyebb elhelyezni a nemzetközi politikai palettán, és így a KDNP a koalíció szempontjából is fontos. Ez megint egybevág Antall József felfogásával, hiszen a kereszténydemokrata irányzat az ő MDF-képében is főként a nemzetközi kontextusban értelmezhető. A KDNP az MDF kereszténydemokrata irányzatát nem is tartja elég erősnek ahhoz, hogy megállja a helyét a politikai harctéren, egyszerűen lát benne konkurenciát és lehetőséget, vagyis hidat az MDF felé.

---

²⁵ Új arculatát keresi az MDF 1994. augusztus 31. MTI, Az MDF VIII. Országos Gyűlése (1. rész) 1994. szeptember 10. MTI

²⁶ Szabó Iván indul az elnökjelöltségért - sajtótájékoztató 1996. január 24. MTI

²⁷ KDNP Nagyválasztmány 1991. 03.16. MTI

Az első ciklusban a párt erősen a konkrét problémákra összpontosít. Olyan gyakorlati törvényhozási kérdésekre, mint a kötelező hittanoktatás vagy az abortusz szabályozása. Van, aki ezt jelen orientáltságnak nevezi, tudniillik hogy a KDNP olyan pártként indult, ami csendesebb az aktuálpolitikai kérdésekben, azonban a koalíció és a médiatörvény kapcsán „határozottabb igénnyel lép fel, mint Torgyán József”.²⁸

1994 után kiemelten fontossá válik a KDNP-nek, hogy megalkossa, kidomborítsa a saját arculatát. Ebben egyik céljuk annak elkerülése, hogy a pártot a vallási intézményrendszerhez vagy a gyakorló vallásossághoz kapcsolják, ehelyett magukat a kereszténység kulturális, értékrendbeli szerepéhez és tanításához kötik.

A 94 utáni időszak számos belső vitát hoz a párt életébe, aminek megvannak a külső képre gyakorolt hatásai is. Ez a konfliktusos időszak némileg nehezen kiszámíthatóvá teszi a pártot a többi ellenzéki erő szemében. Az egyik fő kérdés mindig az, hogy milyen a párt viszonya a Torgyán József vezette FKGP-hez. A KDNP ebben folyamatosan lavíroz, már csak azért is, mert Torgyán József maga is nehezen kiszámítható mozgásokat végez a politikai erőterben.

Összességében a KDNP sosem hazudtolja meg azt a kézenfekvő identitását, hogy jobboldali párt, és azt is csak ritkán és csak kevesek szemében, hogy jobbközép szervezet. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Giczy György elnöksége alatt a szövetségi politikája a közép jobbszélre viszi, hiszen az MDF felé mindig nyitott, a Fidesz felé viszont jóval kevésbé, sokkal kevésbé, mint a kisgazdák irányában.

A kisgazdák – FKGP és EKGP

A kisgazdák csak felemásan identiflikálják a jobbközép politikai közösséget. A Torgyán József névvel fémjelezhető FKGP csak rövid ideig része az 1990-ben felállt kormánykoalíciónak. Torgyán József, aki nem sikertelenül harcolt az FKGP név kizárólagos használatáért, már 1991 folyamán eltávolította a maga híveit a kormányt támogató FKGP frakciótagoktól, és 1992-ben ki is vált a frakcióból. A maradó kisgazdák, akik jóval többen voltak, mint Torgyán József követői, végig kitartottak a kormány mellett, de önálló arcúval igazából nem rendelkeztek, ezért a kisgazdaság folyamatosan és idővel egyre kizárólagosabban összekapcsolódott a rendkívül karakteres Torgyánféle politikai viselkedéssel és kommunikációval, amelyet viszont nem tekinthetünk a jobbközép politikai közösség részének ebben az időszakban, tehát 1997-ig.

Fiatal Demokraták Szövetsége

A Fidesz már 1993-ban is jobbközép pártként definiálódik itt-ott. Például az Orbán – Fodor konfliktusban az utóbbi oldalán álló Rauschenberger Péter 1993 őszén ezt írja:

---

²⁸ Magyar Híradó, 1991. 11.27. MTI

A Fidesz önmeghatározása egy olyan pragmatikus jobbközép liberális néppárt, mely azonban természeténél fogva nyitott a hagyományos jobb- és baloldali gondolkodás értékei felé.²⁹

A szerző szerint a párt abban az értelemben jobbközép, hogy integrálni képes, közvetíteni képes a jobb és a baloldal között, már csak azért is, mert az ő értelmezésében a Fidesz a generációs jellege okán is mentes a két nagy pártot jellemző régi megosztottságoktól, például az urbánus-népies konfliktustól, ezért is tett meg eddig is mindent a „hazai politikai közélet kétpólusúvá válását” megakadályozandó. Ebből pedig az ő számára az következik, hogy a Fidesz nem válhatja fel az MDF-et a jobbközépen, pontosabban a jobboldalon. A jobbközép jelző tehát önmagában nem elutasítandó még az utóbb az SZDSZ-be átmenő Fidesz-tagok körében sem a pártjukra.

Az idézet másik fontos pontja a pragmatizmus.

A Fidesz legelőször is szakított azzal a modellel, miszerint a politika azt jelentené, hogy bizonyos társadalomelméleti, politikafilozófiai belátások érvényét abszolutizáljuk, ezzel ideológiává tesszük, axiómáiból politikai cselekvést vezetünk le, majd ezt végrehajtjuk a társadalmon... [A Fidesznek] Ebből következően a politikai spektrumon centrális helyzetet kell elfoglalnia, pragmatikus politikát folytatnia...

Mint látjuk, ez az Antall József által doktrinerségnek nevezett politizálás elutasítása, csak most a Fideszen belül.

Végül még mindig ugyanennek a cikknek a harmadik számunkra fontos eleme a nemzeti elkötelezettségre vonatkozik. Rauschenberger azt írja, hogy sokan vélnek felfedezni politikai irányváltást a Fidesz mozgásában.

Első jelként a nemzeti elkötelezettség zászlóra tűzését emlegetik, (melynek ki-sajátítását persze mindig is igazságtalannak és politikailag irrelevánsnak tartottuk).

Rauschenbergernek tehát nem a Fidesz ilyesfajta, az antalli centrum eredeti elképzeléseitől (jobbközép, nemzeti elkötelezettség, pragmatizmus) nem túl távol álló önképével és képével van gondja, hanem azzal, amit ő Orbán Viktor és Kövér László részéről a jobbközépről a jobboldal irányába való elcsúszásnak vél, és aminek a jelét például abban látja, hogy e két politikus hirtelen feltűnt a *Pesti Hírlap* és az *Új Magyarország* hasábjain.

A fentiekből és a szerző későbbi mozgásából világos, hogy a mi szempontunkból szemlélve a Fidesz ekkor és ezeknek a politikusoknak a számára csak a megnevezés szintjén jobbközép, mert egyébként nincsen benne sok közös az MDF-fel vagy általában a kormányoldallal, annyi biztos nincsen, hogy azonos politikai közösségbe tartozzanak. Ellenkezőleg, szocializációs alapon van ugyan értelme két jól elkülönülő politikai pólusról beszélni Magyarországon, tudniillik az MDF és az SZDSZ vezette csoportról – mi úgy mondanánk, hogy politikai közösségről –, de a Fidesz nagy szerencséje és egyben nagy támogatásszerzési esélye éppen az, hogy felül tud emelkedni ezen a megosztottságon.

---

²⁹ Időszerű töprengések a Fideszről. *Népszabadság*, 1993. október 29.

Ha egy Fodor Gábort támogató vezető Fidesz-politikusnál ilyen jelentős nem tudatos közelséget találunk a jobbközép politikai közösséghez, akkor még többre számíthatunk azoknál, akik ezt a bizonyos jobboldali fordulatot személyükben is végrehajtják, mindenekelőtt Orbán Viktornál.

Orbán Viktor 1994 elején, tehát még a választások előtt Kéri Lászlónak ad kötetnyi interjút (Kéri 1994). A kérdésekben megjelennek azok a vonások, amelyek Orbán Viktort és a Fideszt a baloldali és a liberális politikai közösség felől érik kritikaként, emiatt viszont a pártelnök arra kényszerül, hogy részletesen beszéljen saját maga és a pártja politikai identitásáról.

Kéri felveti azt a kérdést, hogy vajon mi akadályozná meg Orbán Viktort abban, hogy diktátorrá váljék. Ez a baloldali konstrukciós elem közelséget mutat azokkal a jobbközép politikai közösség elleni kritikákkal, melyek szerint ott túlságosan meghatározó egyetlen személy akarata, tudniillik a mindenkori miniszterelnöké. Orbán Viktor a válaszában egyáltalán nem lát veszélyt abban, hogy jelentős hatalom kerül egyetlen személy kezébe, mert részben a családi környezete, részben a pártja és az egyéb politikai intézmények megakadályoznák a hatalommal való visszaélésben.

Fontos jobbközép felé tett gesztus az, amikor még 1994 koratavaszán egy interjúban Orbán Viktor ezt mondja:

a liberális szó helyett inkább a szabadelvűt használom, hiszen vidéken semmit nem értenek abból, ha azt mondom, liberális.³⁰

Ez finom, de egyértelmű gesztus a jobbközép felé, hiszen az is kezdi inkább szabadelvűnek, mint liberálisnak mondani magát, továbbá a korabeli jobbközép számára is fontos a vidék, hiszen még ott számíthat támogatásra leginkább.

Ugyanebben a választások előtt nem sokkal megjelent interjúban arról beszél, hogy a radikalizmust is feladták.

A radikalizmusnak ugyanis más volt az értelme 1990 előtt, s más lett utána. A rendszerváltás előtt a Fidesz volt a legradikálisabban antikommunista párt,...A rendszerváltás után azonban az ilyen radikalizmus teljesen kiüresedett, követeléseink tekintélyes részben teljesültek. Ma tehát nincs kivel szemben radikálisnak lenni... Magyarországon jelenleg a MIÉP vagy a Munkáspárt képviseli a politikai radikalizmust.

További elmozdulás történik a kollektív jogok tekintetében. Miközben a két magyar liberális párt közül elsőként a Fidesz vált a Liberális Internacionálé teljes jogú tagjává, 1994-ben Orbán Viktor már arról beszél, hogy sajnálatos módon a liberalizmus nem tud mit kezdeni a kollektív jogokkal, márpedig a nemzeti elkötelezettség azt is jelenti, hogy kollektív jogokat kérünk a határon túl élő magyarok számára.

A Fidesz az 1994-es választási vereség után kezdi magát a jobbközép politikai közösség részeként megkonstruálni, addig inkább csak párhuzamokat találunk. A választásokig kifejezetten azt kommunikálja, hogy liberális párt, s hogy azt szeretné, a választásokat követően is liberális kormánya, vagy legalábbis liberális dominanciájú kormánya legyen az országnak, ne pedig jobbközép. Ugyanakkor a szövetségi politi-

---

³⁰ Keresztbefeküdtünk az ellenzéki együttműködés előtt. *Kritika*, 1994. március.

ka tekintetében már 1993-ban nyitottnak mutatkozik arra, hogy a liberális dominancia alá akár a jobbközép kormány valamelyik pártja is beférjen 1994-től. Bár nem teljesen zárja ki az MSZP hasonló beférését egy liberális kormányba, a nagyobb jobboldali nyitottság eléggé nyilvánvaló ahhoz, hogy az SZDSZ-ben, de főként az MSZP-t és az SZDSZ-t támogató médiában időről időre kifejezett jobboldalisággal vádolják. Ez a vád a valószínűleg igazán meghatározó politikai stratégiai kalkulációkat leszámítva többek között Orbán Viktornak azokon az első megnyilatkozásain nyugszik, amelyek számunkra is figyelemreméltók a jobbközép felé közeledésben.

Az 1994-es vereséget követően aztán a párt le is vonja a saját helyére és identitására vonatkozó következtetést, és attól kezdve folyamatosan az ellenzéki együttműködést szorgalmazza, mégpedig a polgári szövetség, polgári Magyarország jelszavával. Inentől kezdve tehát maga a párt készen áll arra, hogy a jobbközép politikai közösség tagjává váljék, de az MDF-et leszámítva a többi idetartozó párt gyanakvással, vagy egyenesen elutasítóan reagál a közeledésére. A folyamat valamikor a Tocsik-ügy kippattanását követően, tehát 1996 vége után érik be, és – mint az közismert – az 1998-as választásokon már egyértelmű a Fidesz jobbközép státusa és egyben vezető helye a hazai jobboldalon.

A jobbközép felé mozgás kommunikációs folyamatai különösen erőteljesek az 1994-es önkormányzati választásokat megelőzően és azt követően. Az ellenzéki pártok számos helyen állítanak közös jelöltek. Ezek közül kiemelkedik Budapest, ahol a KDNP-hez tartozó Latorcai János mögött sorakoznak fel. A jelölt már ekkor felveti annak a szükségességét, hogy létrejöjjön egy egységes párt a jobboldalon.³¹ A pártok ezt a javaslatot nem karolják fel, már csak azért sem, mert például Orbán Viktor ekkor még azt fejtegeti, hogy

...a Fidesz számára problémát jelentett az, hogy támogathatják-e egy olyan párt jelöltjét, amely az előző időszakban a kormánykoalíció tagja volt.³²

Latorcai igen jó eredményt ér el a főpolgármester-választáson, és ez felgyorsítja a Fidesz közeledését az MDF-hez és a KDNP-hez, melynek ekkor még Surján László az elnöke.

A legfontosabb következő esemény a három párt nagy létszámú delegációjának utazása Szlovákiába. 1995 januárját végigkísérik az MDF és a Fidesz elnöke közötti sűrű egyeztetések, és pedig már nemcsak a határon túl élő magyarokkal kapcsolatban, hanem szakpolitikai kérdésekről is. Für Lajos kijelenti, hogy mindkét párt polgári és nemzeti elkötelezettségű.³³ Mivel azonban a KDNP élén január legvégén vezetéváltás történik, aminek következtében Surján Lászlót Giczy György váltja fel, Torgyán József pedig hallani sem akar a Fidesszel való hosszú távú együttműködésről, inkább FKGP – KDNP szövetséget jósol 1998-ra, ezért a kereszténydemokraták távolabb húzódnak az ellenzéki összefogás gondolatától, s ez Für Lajost is elbátortalanítja. Így megnehezedik a Fidesz jobbközép identifikálása, mert belülről nézve a jobbközép politikai közösség gerincét továbbra is az MDF és a KDNP együttműködése adja.

---

³¹ MDF VIII. Országos Gyűlésének befejező napja (3. rész) 1994. október 29. MTI

³² Közös ellenzéki főpolgármester-jelölt - sajtótájékoztató (1. rész) 1994. október 30. MTI

³³ Für Lajos a polgári szövetségről - sajtótájékoztató 1995. január 27. MTI

Ettől kezdve a nyilvános kommunikációkban az MDF folyamatosan bizonygatja készségét a KDNP-vel és a Fidesszel országos szintű együttműködésre, az FKGP-vel lokális szintűre, de Torgyán József személye miatt országos szintűre nem. A KDNP egyenlő távolságot tart az MDF-től és az FKGP-től, és ennél jóval nagyobbat a Fidesztől, a Fidesz és az FKGP pedig elutasítja az egymással történő szövetségkötést. A Fidesz tehát intézményes alapon a leginkább az MDF közvetítésével része a jobbközép politikai közösségnek, ugyanakkor általában a nyilvánosságban már jó ideje jobbközép pártnak minősül.

Ilyen formán az intézményes és kommunikációs szinten az 1990-től 1997-ig tartó szakaszban végbemegy a jobbközép politikai közösség átépülése. Az MDF centrum-pártként indul, jobbközép identitással. A párt népi, tehát pártfeletti, mozgalmi alapon centrista erői kiszorulnak és a közfelfogás szerinti párterőtérben a szélső jobboldalon kötnek ki. Az MDF ezzel párhuzamosan két ütemben felszámolja a liberális identitását, ugyanakkor a súlya és láthatósága annyira lecsökken, hogy szinte megszűnik meghatározó lenni a jobbközép politikai közösség mineműségét illetően. Az FKGP a jobbközép kormánykoalícióból szintén jobb felé távozik és ott ki is tart. Ugyanakkor a Fidesz elhalványítja a maga liberális azonosságát, helyette a polgári és konzervatív vonások kommunikálásával lépésről lépésre átveszi a jobbközép politikai közösség identifikálójának a szerepét. 1997-től kezdve a Fidesz lesz a politikai közösség orientációs centruma.

Médiумok

A jobbközép politikai közösség legfontosabb médiumai ebben az időszakban a napilapok: a *Magyar Nemzet*, az *Új Magyarország* és a *Pesti Hírlap*. Hármuk közül a *Magyar Nemzet* a legtekintélyesebb, már csak a példányszáma és a múltja miatt is. Politikai szempontból ez a lap tekinthető a leginkább centristának, míg a *Pesti Hírlap* a legjobboldalibbnak. Az *Új Magyarország* és a *Pesti Hírlap* jelen van ugyan a sajtópiacon, de éppen hogy megélnék, és éppen hogy látszanak, ezért vélhetően aktorként nemigen identifikálják a széles nyilvánosság számára a politikai közösséget, ugyanakkor időnként az ellenfelek említik őket a jobbközép részeként. Ahogy láttuk, Orbán Viktor és Kövér László jobboldaliságát a baloldali kritikusok éppen azzal igazolják, hogy a két politikus megjelenik a *Pesti Hírlap* és az *Új Magyarország* hasábjain.

A *Magyar Nemzet* intézményesen csak 1991 után válik a jobbközép részévé, ugyanis 1990 nyarán és őszén még erős konfliktusa alakul ki a kormánnyal a saját privatizációjának a kérdésében. A kormány a jobboldali Hersant csoportnak szánja, a szerkesztőség viszont minél függetlenebb akar lenni a pártpolitikától, és mintegy maga akarja megtalálni a tulajdonosát.

A vonatkozó vitában³⁴ Fodor Gábor, aki akkor még a Fidesz egyik vezetője, arról beszél, hogy a *Magyar Nemzet* azért sem lehet az Hersant-é, mert a hagyományai szerint

---

³⁴ Lásd a *Magyar Nemzet* 1990. szeptember 8-i számát.

nem jobboldali. Ugyanitt Csurka István azt mondja, hogy ha az újságírók beleszólást, pláne: vétőjogot kapnak a saját privatizációjukat illetően, akkor át fogják menteni a hatalmukat, a politikai elfogultságaikat. Ráadásul gyanítható, hogy néha olyanok akarnak lapot venni, akiket titokban korábban az állampárt látott el pénzzel. Csurka is azt sugallja tehát, hogy a *Magyar Nemzet* baloldali, de legalábbis elfogult a kormány ellenében.

Végül egy időre az *Hersant*-é lett a lap, és egészében 1997-ig a jobbközép politikai közösség részeként tartották intézményesen is számon.

Valójában már 1990 előtt is relatíve jobboldalinak számított, különösen azóta, hogy tulajdonosának, a Hazafias Népfrontnak a nyolcvanas években Pozsgay Imre lett az elnöke. A jobboldaliság mindenekelőtt a témaválasztáson látható: sok történelemmel, vallással és a határon túl élő magyarokkal kapcsolatos anyag lát a lapban napvilágot.

Intézményesen a három közül az *Új Magyarország* kötődik a leginkább a kormányhoz, tehát a jobbközép politikai közösséghez. A kormány hozza létre, és tartalma szerint is erősen követi a kormányoldal, azon belül is az antalli centrum szempontjait és szándékait. Nagy terjedelemben közli a miniszterelnök megszólalásait,³⁵ interjúkat készít különböző kormányzati szereplőkkel, és éles sajtópolémiaikba bocsátkozik az ellenzékhez húzó lapok cikkeivel.³⁶ Saját bevallott szándéka szerint is a bizakodás lapja akar lenni, tehát meg akarja törni azt a rosszkedvet, amelyik a demokratikus átmenet ellenére kialakult Magyarországon.³⁷

Antall József

A jobbközép aktorkonstrukciós erőfeszítések jelentős része Antall Józsefet veszi körül. Ez a fajta perszonalizálódás óriási jelentőségű a jobbközép megértése szempontjából. Olyan politikai közösséggel állunk szemben, amelyben a vezető politikus személye, konstrukciója mindenek feletti fontosságú. Már feljebb jeleztük, hogy az MDF-et, és tulajdonképpen a kormányt nem más, mint a miniszterelnök személye, személyes tekintélye tartja össze. Innen válik érthetőbbé, miért okoz a jobbközépen is nagy felzúdulást Csurka István 1992. augusztusi tanulmánya. Nos, azért, mert a betegség okán megkérdőjelezi Antall Józsefnek a kormányzásra való képességét.

Az Antall József nevű konstruktum létrehozatalában tevékenyen részt vesz maga a miniszterelnök is, bár mindig leszögezi, hogy nem szeret saját magáról beszélni. Ennek ellenére láthatóan szívesen, sőt, büszkén mesél saját magáról, a családjáról, főként apjának a negyvenes évek államigazgatásában mutatott tiszteletreméltó, a külföld által is elismert teljesítményéről. Az ambivalencia érthető, sőt, néhány megjegyzése alapján tudjuk, hogy Antall József is tisztában van az ambivalencia elkerülhetetlenségével. A kettősség alapja az, hogy konzervatívként szerénynek illendő lenni,

---

³⁵ Lásd például az 1991. október 24-i lapszámot.

³⁶ 1991 októberében egész cikksorozatban ismerteti és magyarázza Kónya Imre nagy port felvert nyári dolgozatát és annak a Magyar Hírlap által történt kezelését.

³⁷ Lásd erről a főszerkesztő beköszöntőjét az első lapszámában, 1991. március 15-én, és az első évfolyam első számában, 1991. április 26-án.

ugyanakkor politikusként el kell játszani a kiemelkedő vezető szerepét. Ráadásul Antall József egész történelmi életműve nem más, mint jeles politikusok és tudósok portréi és életrajzai.³⁸ Ezek rendre arról szólnak, hogy Magyarországon, de másutt is, a nemzet sorsát kiemelkedő vezetők, politikusok határozzák meg – a nemzetközi politika és földrajz peremfeltételei közepette. Most, a XX. század vége felé sem lehet ez másképpen, következésképpen Antall József kénytelen saját magát ezek közé a vezetők közé sorolni, ám ehhez meg is kell konstruálnia ezt a kiemelkedő Antall Józsefet.

Antall József a személyében testesítette meg a történelmi folytonosságot egyrészt a magyar államisággal, amelynek az apja fontos, és az adott politikai közösségen belül egyértelműen pozitív képviselője volt. De hordozta a folytonosságot másfelől a kisgazdákkal is, akik a koalíciós időben a vezető kormánypartot adták, aztán 1956-ban újra éltek, majd 1988-ban megint, és maga Antall József is először mintegy természetes módon az FKGP-hez akart csatlakozni 1988-ban. Ez utóbbiak nem azért fontosak, mert tények, hanem azért, mert rendszeresen előkerülnek Antall József és mások vonatkozó szövegeiben és gesztusaiban, beleértve Torgyán Józsefet is, aki óriási hibának látja azt, hogy '88 környékén az FKGP nem tett meg mindent azért, hogy Antall József náluk politizáljon.³⁹

Az önkép és a mások által felrajzolt Antall József-portré alapján olyan ember lett 1990-ben Magyarország miniszterelnöke, aki tulajdonképpen egész életében erre készült. Meglehet, hogy a Kádár-rendszerben semmilyen nyilvános politikai tevékenységre nem volt alkalma, de folyamatosan élénken érdeklődött a hazai és a külföldi politikai események iránt, és buzgón tanulmányozta a politikátörténet és a politikai eszmetörténet anyagait, különös tekintettel a magyar tapasztalatokra.

Amikor tehát azt kérdezzük, milyen szemiotikai erőforrást képez Antall József aktorként a jobbközép politikai közösség számára, akkor számtalan összetevőt találunk: kereszténységet, polgári háttérrel, államigazgatási folytonosságot, nemzeti elkötelezettséget, szenvedélyes érdeklődést a politika iránt, de még abban is ismerős mintát, ahogyan a jobb sorsra érdemes ember a diktatúra idején nem hagyja el a hazáját, hanem lemerül, és kivárja a szabadabb időket. És, nem utolsósorban, látunk egy késő ötvenes férfit, aki kissé hosszú mondatokban, de nyugodtan, érthetően, magabiztosan és részlet gazdagon arról beszél, hogy Magyarország a múltját és jövőjét tekintve tökéletesen illeszkedik Európába.

Különösen Antall József halála készített sokakat a miniszterelnök jellemzésére és értékelésére. Boross Péter első helyen nagytudású politikusként jellemzi a halála kapcsán mondott televízió beszédében.⁴⁰ Szerinte a kötelességteljesítés és a nemzet iránti hűség vezérelte Antall Józsefet.⁴¹ Történelmi személyiség volt, akit nem érdekeltek a tapsok.

1993-as halálát követően Boross Péter és általában az MDF rendszeresen hivatkozik rá, az örökségére, a végrendeletére. A gesztus érthető: úgy fogják fel, hogy Antall József nyerte meg 1990-ben a választásokat a jobbközép számára, volt képes – a régi-

---

³⁸ Lásd ezeket a *Modell és valóság I.* kötetében.

³⁹ Antalltól Orbánig, 105-106.

⁴⁰ Boross Péter tévébeszéde 1993. december 12. MTI

⁴¹ Boross Péter rádiónyilatkozata (1. rész) 1993. december 13. MTI

óban unikálisan – összetartani a jobbközép koalíciót, elkerülni az idő előtti választásokat, sőt, a párt szétesését is – az összes támogatáscsökkenés és kiválások ellenére. Továbbá a ravatalához elzárándokoló jeles külföldiek és állampolgári ezrek is azt sugallhatták, hogy Antall József óriási fegyver a jobbközép és azon belül az MDF kezében.

A politikus halála egy kis időre elcsitította a támadásokat, és az ellenfelek is tisztelettel összegezték véleményüket Antall Józsefről.⁴² Ez egyenesen arra készítette Csurka Istvánt, hogy túlméretezett Antall-kultuszról beszéljen, valamiről, amiből a MIÉP kivonja magát.⁴³

Boross Péter

Kezdetben az Antall-kormányban politikai államtitkár, aztán tárca nélküli miniszter, majd 1990 decemberének közepétől belügyminiszter. 1992. augusztus 17-én lép be az MDF-be. 1993-tól az első szakasz végéig, tehát 1997-ig rövid kihagyással az MDF alelnöke. Belügyminisztersége alatt egyre több feladatot vesz át a miniszterelnöktől, s utóbb, Antall József halálát követően ő lesz a miniszterelnök. 1994-től parlamenti képviselő, bizottsági elnök.

Konstrukciója szerint továbbá ő az, aki stabilan tartja a kormányt és a politikai folyamatokat a miniszterelnök halálát követően az 1994-es választásokig, majd kulturált módon átadja az ügyek vitelét a következő kormánynak. Elődjénél gyakorlatiasabbnak és határozottabbnak, a nyilvánosság számára elérhetőbbnek mutatkozik. Az ellenfelek azt híresztelik róla, hogy Antall Józsefnél jobboldalibb,⁴⁴ veszélyesen közel áll Csurka Istvánhoz,⁴⁵ és általában a szélső jobboldalhoz, amit állítólag mutatnak az 1993 őszén a Magyar Televízióban véghezvitt tisztogatások. Boross Péter ezeket mind tagadta, külön leszögezte, hogy Csurka Istvánnal éles vitája volt, és nem is kapta meg a MIÉP-től a támogatást a miniszterelnökké választása alkalmával.⁴⁶

1994-et követően pedig szintén jobboldalibb az akkori pártelnöknél, Für Lajosnál, hiszen nem akarja elkötelezni a pártot a Fidesz mellett, hanem nyitva akarja hagyni az ajtót a Torgyánféle kiscgazdák felé is. Amikor pedig 1996 telén-tavaszan elnökválasztásra kerül a sor az MDF-ben, nem a liberálisabb, avagy mérsékeltabb irányzatot, a Szabó Ivánét támogatja, hanem az egyik alapító atyát, Lezsák Sándort. Ez persze nem okvetlenül meglepő, mert mindig is arra hivatkozva utasította el az indulást a pártelnöki posztért, hogy az a lakiteleki alapító atyáknak jár.⁴⁷

---

⁴² Ezt Boross Péter szóvá is tette: Boross Péter tévéinterjúja (1. rész) 1993. december 28. MTI

⁴³ MIÉP-sajtótájékoztató (1. rész) 1993. december 19. MTI

⁴⁴ A Fidesz nem szavaz Boross Péterre 1993. december 14. MTI

⁴⁵ Göncz Árpád megbeszélése Pető Ivánnal 1993. december 14. MTI Itt Pető Iván fontosnak tartja kiemelni, hogy a MIÉP biztosította a támogatásáról Boross Pétert.

⁴⁶ Boross Péter sajtótájékoztatója (1. rész) 1993. december 22. MTI, Boross Péter tévéinterjúja (1. rész) 1993. december 28. MTI

⁴⁷ Boross: Nem lesz új vonal a magyar politikában 1993. december 14. MTI

Für Lajos

Für Lajos az egyik régi aktora a jobbközép politikai közösségnek. Mindig is népi érzelmű volt, ezt nem is titkolja. Történészként magyar agrártörténettel foglalkozott, s még a 87-es lakiteleki találkozón is hosszan értekezett a környék agrártörténetéről.⁴⁸ Nem szívesen, de elvállalja azt, hogy Pozsgay Imrével szemben az MDF köztársasági elnökjelöltje legyen, majd elviseli régi bajtársának, Csurka Istvánnak a kizárását a pártból, aztán pedig azt, hogy 1996-ban egy darabig úgy tűnjék, harcba kell szállnia egy másik alapító atya, Lezsák Sándor ellen. Ez utóbbi már arra kényszeríti, hogy minden pártbeli funkciójáról lemondjon, és még a parlamenti frakcióból is távozzék.

Viselkedésének a jobbközép politikai közösség átépülését tekintve talán legfontosabb vonulata az, hogy 1994 után szinte teljes mellszélességgel vesz részt a Fidesz és Orbán Viktor polgári szövetségbe engedésében. Ez nem könnyű, ugyanis az MDF a IX Országos Gyűlésén a tárgyan olyan döntést hoz, amelyik nem preferálja a fiatal demokratákat az FKGP-hez képest, és Boross Péter lesz a szövetségi politikáért felelős alelnök, ő pedig nagyobb távolságot tart a Fidesztől. Mégis, Für Lajos folyvást a Fideszével azonosan beszél a kiszáradással kötendő szövetség lehetőségéről. Együtt szerepel rendezvényeken Orbán Viktorral, együtt vezetnek küldöttséget a határon túli magyar szervezetekhez vagy az ottani kormányokhoz, és számos konzultációt folytat vele és a KDNP vezetőivel belpolitikai kérdésekről. Ez is része lehet annak, hogy 1996 elejére az MDF-en belül a Szabó Iván fémjelezte vonalhoz sorolódik a Lezsák Sándor és Boross Péter nevével összekapcsolttal szemben, és utóbb kilép a párt parlamenti frakciójából. Ugyanakkor nem csatlakozik a Szabó Iván alapította Magyar Demokrata Néppárthoz sem.

Lezsák Sándor

Egy másik lakiteleki alapító atya. Olyannyira az, hogy az ő kertjében történik a találkozó, majd az MDF megalakulása, és később is számos fontos rendezvényt szervez a városban. Egészen az 1996-os elnökké választásáig a második vonalban tartózkodik, a nyilvánosságtól tehát viszonylag távol, de tudni róla, hogy ő az MDF szervező lelke. 1996-ban aztán számos kommunikációs újdonsággal rukkol elő. Kerékpárral járja az országot, éjszakákat tölt különböző közintézmények (rendőrség, határőrség, mentők, kórház) munkáját megismerendő.

Általában a pártban inkább a jobboldalhoz tartozik, amit mutat a Szabó Iván vezette szárnyal kialakult konfliktusa, továbbá viszonylag határozott nosztalgiája az Antall József előtti MDF-hez. Habár a korai MDF a személyek intézményes kötődése folytán tulajdonképpen baloldali volt a későbbinél, ugyanakkor a demokratikus ellenzék képviselőinek távolmaradása miatt egyben jobboldalibbnak is számított, és mindenképpen olyanak, ami a népi mozgalommal való azonosulása és Csurka István hatá-

---

⁴⁸ A homokhódítók példázata. In: Für Lajos 1993.

rozott jelenléte okán egyenesen a szélső jobb felé mutatott legalábbis visszamenőleg nézve vonzalmakat.

A jobbközép állampolgárok

Ha a politikusok, médiumok és szervezetek is konstrukciók által válnak a politikai közösség részévé, akkor az állampolgárok jobbközépet támogató része is lehet politikai aktor. Már csak azért is, mert különböző nyelvi változataiban (nép, nemzet, polgárok, stb.) örök hivatkozási alap, örökkön úgy jelenik meg, mint a politikai közösség természetes része. Azért nem metaforáknak tekintjük tehát a jobbközép állampolgárokat, mert ehelyütt azt vesszük szemügyre, hogy milyen módon jelennek meg, milyen módon konstruálódnak meg úgy, mint a politikai közösség aktora.

Az aktorként felfogott állampolgár, az állampolgárok sokasága elsősorban a választások környékén, tehát 1993 második felében és az 1994-es választásokat követően jelenik meg a jobbközép politikai közösség konstrukciói között. Érthető ez, hiszen ekkor szólítják meg a politikusok a választókat, s ez a megszólítás jelentős részben olyan módon történik, hogy különféle előfeltevésekkel élnek velük kapcsolatban, szándékokat és értelmezéseket tulajdonítanak nekik.

A fő konstrukciós irány arra épül, hogy az állampolgárok, pontosabban a jobbközépre szavazó állampolgárok józan gondolkodásúak, s ha most még nem is, de a választások közeledtével belátják azt, hogy nem a kormány hibái, hanem a terhes örökség és az objektív nehézségek akadályozták meg azt, hogy az ország gyorsabban fejlődjék.⁴⁹

Az előfeltevések az 1994-es kudarc nyomán mutatkoznak meg a legélesebben. Kulin Ferenc, és aztán a párt elnöksége azt a tanulságot vonja le a vereségből, hogy a párt elszakadt a magyar valóságtól, tudniillik abban az értelemben, hogy azt hitték, elegendő az általuk fontosnak tartott magas rendű értékek képviselete. Azt hitték, elegendő az 1990 előtti rendszer bírálata, és elegendő a magyar társadalomban így-úgy végbement polgárosodásra támaszkodni ahhoz, hogy a pártnak biztos legyen a nagy, remélhetőleg kormányzati befolyása, mert van egy nem „gyomorból politizáló” középosztály, amelyre támaszkodhat. A gyomorból politizálás azt fejezi ki, hogy a jobbközép politikus, még Kulin Ferenc is, mintegy elégedetlen az állampolgárokkal, mert azokat meg lehet venni – ma úgy mondanánk – szociális ígéretekkel. Kulin reményei szerint oda kellene eljutni a jólét növekedése révén, hogy az emberek emelkedettebb megfontolások alapján válasszanak pártot.

Elek István

Elek István útja intézményes szempontból is jelzi a jobbközép politikai közösség átépülését. Az MDF alapító tagja, a pártban és az országgyűlési frakcióban magas

---

⁴⁹ Ülészék az MDF Országos Választmánya 1993. szeptember 18. MTI

posztokat tölt be, majd a jobbközép centrum kizárja a pártfrakcióból Csurka István-nal egyidejűleg, éspedig 1993 késő tavaszán. Ezt követően viszont nagyon hamar, már az év őszén a Fidesz frakcióhoz csatlakozik.

Saját maga a pályájáról egy ponton úgy beszél, mint aki végig egy helyben maradt, csak az MDF mozgott körülötte⁵⁰: az éppen megalapított MDF-ben jobboldalinak számított, hiszen az alapítók túlnyomó része baloldali, bár nem marxista. Antall József vezetése alatt egy darabig a párt középvonala egybeesett az ő politikai pozíciójával. Később viszont Csurka István párton belüli megerősödésével és a centrum ezzel kapcsolatos tétlensége okán az MDF jobbra sodródott, őt tehát a mozgás a bal-szélre pozícionálta át. Végül (konzervatív) liberálisként annyira baloldalinak minősült, hogy ki is zárták.

Elek István magát és az MDF-et, majd a csatlakozása után a Fideszt is konzervatív-liberális (Elek 1994: 230) és ökológiai érzékenységgű pártnak írja le, de mindkét esetben olyannak, amelyiknek el is kellene fogadnia ezt az identitást. Érdeemes felfigyelni a zöld értékek jelenlétére ebben az identifikációban, ugyanis az MDF kommunikációjában ez a vonás nagyon korlátozottan van jelen.

Pozsgay Imre

Pozsgay Imre intézményes tekintetben aligha sorolható a jobbközép politikai közösséghez, legalábbis 1997-ig biztosan nem, hiszen 1990 őszéig az MSZP egyik vezetője, majd önálló mozgalmat, később pártot alapít, és 1994-ben ezzel a párttal indul a választásokon. Ugyanakkor 1997-ben már az MDF várható képviselőjelöltje, tehát ekkorra végbemegy a kötődés intézményesedése is. Ez utóbbi miatt is van értelme Pozsgay Imre egész időszakos tevékenységét valamilyen mértékben a jobbközép politikai közösség égisze alá sorolni, láthatóvá válik ugyanis az, hogy milyen szemiotikai erőforrások képezik azokat a hidakat, amelyeken át valaki átjuthat a jobbközépbe.

Ilyenek közé sorolhatjuk azt, hogy számtalanszor lép fel rendezvényeken együtt akár a jobbközép centrumának, akár egyenesen a radikális jobboldalnak a képviselőivel. A Püski Sándor által szervezett Számadás rendezvények és szárszói rendezvények állandó résztvevője, együtt mutatkozik tehát Szűrös Mátyással éppúgy, mint Csoóri Sándorral vagy Csurka Istvánnal. Másodsorban pedig idesorolják az általa felvállalt ügyek, például a határon túli magyarok iránt érzett aggodalom, vagy a nemzeti jelző rendszeres és határozott használata.

A népi indíttatás a messzi múltba nyúlik vissza az ő esetében. Valószínűleg valamennyire rá is gondol Elek István, amikor ezt írja az ilyen indíttatásúakról:

A Rákosi-korszakban sem tekintették a sajátjuknak a marxista gondolatot, csak alkalmazkodtak hozzá, mint egy adottsághoz. Tudomásul vették, hogy ez a gondolat határozza meg itt a politikai kereteket, a játékteret, és éppen azért, mert a hagyományos magyar nemzeti gondolatot, a plebejus radikalizmust

---

⁵⁰ HIV

változatlanul érvényesíteni akarták, alkalmazkodtak a keretekhez, és megpróbálták minél többet belopni abból, amit eredetileg képviseltek.⁵¹

E felfogás szerint erre vezethető vissza az is, hogy ez a kör nem lázadt fel a Kádárrendszer ellen, nem vonult illegálisba, mint a demokratikus ellenzék, és az is, hogy meglehetősen könnyen szabadultak meg a marxizmustól, s maga Pozsgay Imre pedig oroszlánrészt vállalt az átmenet békés lebonyolításának a feladatából éppen a nemzeti egység és nem az osztályharc jegyében.

Pozsgay Imre annyiban is illeszkedik a jobbközép politikus életútjának a mintájába, hogy a pártok felett állástól jut el a pártba való belenyugvásig. Első ránézésre nehéz lenne azt állítani, hogy Pozsgay Imrétől idegen a pártelv, hiszen politikai karrierje pártban, az állampártban indul és teljesedik ki 1990 előtt. Csakhogy az egyedüli párt valójában nem a pártelvű demokrácia egyik pártja, éppenséggel az önképe szerint is a meghaladása a pártversenynek. Pozsgay fő célja már 1990 előtt is a fölülemelkedés a pártokon, de immár egyénileg, tudniillik mint köztársasági elnök. Ebbeli reményei elszálltával új középerőt akar létrehozni, mégpedig a jobbközép számára ismerős módon: mozgalmat szervez. A mozgalmából egy idő után párt lesz, tehát valóban azon megy keresztül, amin a szintén általa is alapított MDF.

Pozsgay azonban sikertelennek bizonyul ezekben a kísérletekben, a pártja nem jut be a parlamentbe, ezért végül a szellemileg hozzá legközelebb álló és akkor éppen Lezsák Sándor által vezetett MDF oldalán köt ki, tehát a jobbközép politikai közösség belsejében, egy népinek számító elnök vezetése alatt.

Az értelmiség

Az értelmiség általában külső csoportként jelenik meg a jobbközép politikai közösség kommunikációjában. Olyan aktor tehát, amelyik nem a közösség része, mégis fontos identifikáló elem.

Az értelmiség az a politikai aktor, amelyik nem valódi politikus, mégis bele akar szólni a politikába. Antall József részben a doktrinárság, részben a káros népfrontosság, részben pedig a magyar politikai élet törzsi jellege kapcsán beszél erről az aktorról. Az értelmiségnek elvont doktrínái vannak, és ebből szűri le a politikai teendőket, de éppen emiatt nincsen figyelemmel a valóságra. A különböző értelmiségi tanácskozások és útkeresések, mint például a kisújszállási népi konferencia Antall szerint felül akarná írni a pártelvet, holott az utóbbi fél csak bele a modern demokratikus politikába. Az urbánus-népies megosztottság is irodalmi, értelmiségi hagyományokat ír le, nem valós politikai alternatívákat. A miniszterelnök szerint tehát az így értett beavatkozó értelmiséget inkább el kellene szigetelni a politikától.

Látnivaló, ahogy az antalli aggályok továbbélnék az MDF-ben. Für Lajos hasonló érvekkel fejezi ki aggályait 1995-ben a Pozsgay Imre által létrehívott Magyar Egységért Mozgalom rendezvényén.⁵²

---

⁵¹ Az ellenségkép felbontása. In: Elek István 1994.

⁵² Für Lajos a Magyar Egységért Mozgalom megalakulásáról 1995. augusztus 21. MTI

...léteznek már pártok, az ellenzéki pártok, amelyek a nemzeti gondolat jegyében szerveződtek, s a parlamentben vannak a választópolgárok akaratából. Így a pártok feletti, ugyanakkor gazdasági, kulturális és szociális program kidolgozását is célul kitűző mozgalom életre hívása nem látszik indokoltnak, felidézheti a "Hazafias Népfrontos" egység szellemét.

... a parlamenti demokráciában nem szükséges, hogy egy mozgalom politizáljon. "Ha meg az a szándéka, akkor alakuljon párttá, illeszkedjék a magyar pártrendszerbe és ott csináljon magának helyet. Mondja ki politikai céljait, mérettesse meg magát a választópolgárok által."

Elek István némileg másképpen látja ezt. 1993 áprilisában ezt írja:

A koalíciót érő értelmiségi kritikában többnyire elválaszthatatlanul egybefonódik, ami a nyugati demokráciákban elkülönült ellenzéki bíráló, illetve a politika általános bírálata, amelyben többnyire a kulturális elit politika iránti megvetése jut kifejezésre.

Ebből azonban Elek István szerint nem az következik, amit Antall József szeretne, tehát az értelmiségi bírálókat ignorálása. A profi politikus ugyanis nem csak azt látja, hogy az értelmiségiek nem értik a politika működését, és ezért minden gátlás nélkül szólják le erkölcsi alapon.

A profik ugyanis tudják, hogy csak a sikeres politika a jó politika. És hogy a politika eminens módon a látszatok világa. A jó politika tehát szigorúan megfelelési kényszer alatt dolgozik. Ha a kulturális elit morális elvárásai, aggályai nagy hatással vannak a politikai közvéleményre, a profi politikus alkalmazkodik ezekhez. Nálunk ezek az elvárások és aggályok erősen hatnak a közvéleményre. (Elek 1994: 360-361)

Végül Orbán Viktor szintén számos helyen foglalkozik az értelmiséggel, érdekes módon azonban nála az értelmiség tulajdonképpen a médiaértelmiséget jelenti, vélhetően azt az értelmiséget, amelyik megszólal a médiában. A fejtegetések jobbra arra futnak ki, hogy az értelmiség élesen megosztott Magyarországon, s hogy túlságosan nagy nyomást gyakorol a pártokra és politikusokra, magára a Fideszre is, hogy sorakozzon fel az egyik vagy a másik (média)értelmiségi szekértábor mögött.⁵³ A Fidesz és a jobboldal helyzete azért is kedvezőtlen, mert az MSZP és az SZDSZ mögött álló értelmiségi körök nagyon közel kerültek egymáshoz, sokkal közelebb, mint a jobboldali értelmiségi csoportjai, és ezért nagyobb nyomást is tudnak kifejteni.

ÜGYEK

---

⁵³ „Miért nyílt össze a Fideszre?” *Magyar Nemzet*, 1993. november 13. „Lehetségesnek tartok egy pesszimista forgatókönyvet is” In: *Metamorphosis Hungariae*. 120.

Ügy alatt az olyan politikai és szakpolitikai kérdésköröket, témaköröket értjük, amelyek rendszeresen visszatérnek egy-egy politikai közösség kommunikációjában, és többféle modalitás van jelen a kapcsolódó kommunikációban. Mivel a kormányt 1990-től 1994-ig a jobbközép politikai közösség adta, ezért számtalan üggyel kellett foglalkoznia. Ezek közül tehát csak a rendszeresen visszatérőket mutatjuk be.

A történelmi folytonosság helyreállítása

A jobbközép politikai közösség egyik ügye a magyar történelmi folytonosság helyreállítása. Ez az ügy több szinten és módszerrel zajlik.

A legalsóbb szinten abban a gyakran emlegetett javaslatban, hogy az emberek beszéljék meg a múltat, az idősebbek adják át a fiatalabbaknak az élettapasztalataikat. Ez különösen fontos felszólítás akkor, amikor a Kádár-rendszer idején sok megélt eseményt vett körül elhallgatás, tabusítás. Az emberek átélték ezeket, a legidősebbek a második világháború előtti időket is, tehát van mit átadni, van miről beszélni, van mit közös családi történelemmé tenni.

A történelemátadás mintája párhuzamot mutat Antall József visszaemlékezéseivel arról, hogy az ő családjában természetes volt az, hogy az idősebbek meséltek a múlt-ról, eladdig, hogy ő a nagyapján keresztül a dédapjának az 1848-as élményeiről is értesült.⁵⁴ Az ilyen generációk közötti folytonosságot azért is értékelik Antall Józsefék olyan fontosnak, mert így a múlt-ról, a Horthy-rendszerről, a Rákosi- és a Kádár-korról nem csak elvont és esetleg a politikai harcoknak kitett hivatalos vagy ellenzéki összefoglalók és értékelések válnak az újabb generációk számára elérhetővé, hanem a megélt történelem is, a hétköznapi apróságok, melyek mégis élhetővé, avagy különösen nehezzé tettek időszakokat vagy politikai eseményeket.

Egy alkalommal Boross Péter ezt így fogalmazta meg:

... az elhallgatások és a hazugságok évtizedei után most végre együtt adózhatunk mind azok emlékének, akik maradandó eszményeket sugároztak szét. Szerte az országban emlékeket állítanak, kis közösségek, szervezetek alakulnak; újra épül mindaz, amit évtizedek során a társadalomból, a közösségekből, a családból és az egyéni sorsból leromboltak. Mindez hozzásegít a nemzeti eszmény jegyében való létezéshez, a keresztény erkölcsiség pilléreire nyugvó európaisághoz.⁵⁵

Jól látszik, hogy a mikro szintű emlékezés, a történelmi folytonosság kis közösségi helyreállítása nemcsak a nemzet újjászületését segíti elő, hanem az európaiság kialakulását is.

A legfelsőbb szinten ez az államiság folytonossága. Ez nagyon bonyolult kommunikált kérdéskör, mert számos nyilvánosságban szereplő vélemény szerint például a két világháború közének állama sokféle dolgot tett, s ezek nem kis része inkább nega-

⁵⁴ Lásd például „Vallomás Magyarországról – március 15-én”. *Magyar Nemzet*, 1991. március 15. „Vége a megszállásnak!” In: *Modell és valóság*, II. 175.

⁵⁵ Rajeczky-emléknap Pásztón 1991. december 8. MTI

tív, mint pozitív.⁵⁶ Antall József úgy fogja fel, hogy mindez együtt a magyar állam ezeréves folytonossága, tehát vállalni kell a negatívát éppúgy, mint a pozitív dolgokat. Ráadásul mivel a földrajz ellenében nem lehet politizálni, ezért a magyar állam valahai tetteit nem pusztán az államférfiak szándékai határozták meg, hanem a külső körülmények is.⁵⁷ A pozitívokat is és a negatívakat is.

Mivel úgy látja, hogy a jelenbeli politikai ellenfelei inkább eltörölnék a magyar történelmet, hiszen az a két világháborúban, a Horthy-rendszerben, majd az ötvenes években, de még a Kádár-rendszer idején is rendre zsákutcába jutott, ezért ezt mintegy ellensúlyozandó a különböző beszédeiben a nemzeti történelem pozitív példáit említi, a forradalmakat, a különböző állami reformokat, melyek a maguk idején európai színvonalat képviseltek.

Abban a politikai közösség egységesnek látszik lenni, hogy a magyar történelemben éles szakadás következett be a második világháborús német megszállással. Igaz ugyan, hogy 1945-ben ez a megszállás megszűnt, azonban pusztán felváltotta egy másik, a szovjet megszállás, melynek a nyomán diktatúra alakult ki Magyarországon. Ilyen formán egyfelől a magyar nemzet kárpát-medencei története ezeregyszáz éves folytonosságot, államisága pedig ezeréves folytonosságot mutat, másfelől ezek a folytonosságok meg is szakadtak időről időre.

A közösség politikusai eltérően viszonyulnak a folytonossághoz és ennek hiányához, valamint a folytonosság visszaállításához.

A centrum, tehát Antall József és köre egyszerre lát folytonosságot, akár ezeregyszáz évest is,⁵⁸ és beszél ennek megszakadásáról, ám ez utóbbit csak bizonyos területekre érti. A centrum nyugodt erő volta többek között ebből a felfogásból táplálkozik. Nem SZDSZ-féle sokkra van szükség, hanem annak számba vételére, hogy mi az, ami visszaállítandó a kommunista diktatúra előtti időkből, mi az, ami nem, és mi az, amit nem kell megváltoztatni, holott a diktatúra alatt alakult ki.

Ez a gondolkodásmód már 1990 előtt is jelen van a jobbközép politikusainál. Csoóri Sándor ír arról, hogy azért sem fordultak szembe az illegalitásig menően a Kádár-rendszerrel, mert úgy látták, hogy a rendszer a magyar nép 56-os forradalmának a következtében formálódott, ezért tulajdonképpen magán viseli a magyar erőfeszítések eredményeit is⁵⁹; bizonyos értelemben tehát Magyarország továbbra is a magyaroké volt a szovjet elnyomás ellenére.

A magyar történelemben tehát számtalan negatív történés is lejátszódott. Nem kevés azonban ezek közül külső kényszer hatására következett be. Például Magyarország kényszerítő erők hatására, földrajzi helyzete, geopolitikai elrendelődése következményeként lett a hitleri Németország szövetségese, majd Jalta áldozata.

---

⁵⁶ „Teleki Pál emlékezete” In: *Modell és valóság, II.* 107-115. „Horthy Miklós történelmi szerepéről” In: *Modell és valóság, II.* 574-590.

⁵⁷ „Megemlékezés a doni hősokról”. In: *Modell és valóság, II.* 93-98. Különösen: 95. „Vége a megszállásnak!” In: *Modell és valóság, II.* 172.

⁵⁸ „A pápai kollégium újjászületésénél” In: *Modell és valóság, II.* 189.

⁵⁹ Vesd össze Antall József beszédével: Európa-nap Fertőrákoson (1. rész) 1991. augusztus 18. MTI.

A folytonosság visszaállítása a háborúban elesetteknek a nemzeti emlékezetbe való beemelését is magában foglalja. Ezzel nem a háborút igazoljuk, nem az akkori szövetségi rendszerrel azonosulunk, hanem azoknak az emléke előtt tisztelgünk, akik parancsot teljesítve értelmetlenül áldozták életüket a harcok során.⁶⁰

A folytonosság ügye nemcsak szövegekben mutatkozik meg, hanem cselekvésekben is. Számtalan zászló-, emléktábla-⁶¹ és címeravatásra kerül sor. Ahogyan Boross Péter fogalmaz egy helyütt:

Felemelő pillanat az átmeneti zordon időkben a mai nap, amikor az ősök parancsának eleget téve, ezer esztendő történelmi hagyományoknak megfelelően a szimbólumokat helyezzük vissza jogaiba ⁶²

Az emlékműállítások és -avatások néha vitákhoz vezetnek az ellenzékkel. Például 1992 júniusában tervezi a kormány az 56-os mártírok nemzeti emlékművének felavatását. Az SZDSZ nevében felszólaló Mécs Imre mind az időpontot, mind a felavató személyét kifogásolja, mivel szerinte a köztársasági elnöknek kellene avatnia.⁶³

A folytonosságpolitika külön területe, és pedig erősen vitatott területe volt a második világháborús magyar katonákhoz fűződő viszony. A jobbközép centrum egyértelműen, szóval és tettel⁶⁴ is beemelte ezeket a hazáért elesett embereket a nemzeti hősök közé.

Polgári szövetség, polgári Magyarország

A jobbközép hosszú ideig úgy vélte, hogy mindenki, vagy legalábbis potenciálisan mindenki polgár Magyarországon, ezért nem ügködött speciálisan a polgári Magyarország megteremtésén, vagy a polgári politikai szövetség létrehozásán. Kik és miért szavaztak a jobbközép pártokra, ha nem a szocialista berendezkedést valahogyan átvészelő, de a 48-as és 56-os szabadságos hagyományokat magukban őrizgető polgárok, akik végre szabadon választhatták a saját értékrendjükhöz legközelebb álló polgári pártokat? A polgárságot tehát nem megteremteni kell, hanem csak megerősíteni és valamennyire kibővíteni.

1994-ben azonban radikálisan megváltozott a helyzet, mert kiderült, hogy a magyar állampolgárok többsége nem a polgárok közé sorolandó, hanem inkább valamilyen homályos masszához, a tömeghez, amelyikből a jólét előrehaladtával lehet ugyan polgárság, és ezért kell is tenni, de ez rövid távon nem eligazító az ellenzéki pártok számára.⁶⁵ Ebben az időszakban tehát mintegy kellő méretű polgárság nélkül kellett létrehozni a polgári szövetséget, jelentős részben abból a célból, hogy egyszer kor-

---

⁶⁰ Kormánydelegáció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1. rész) 1991. május 26. MTI

⁶¹ Szentmise és koszorúzás a Doni áttörés évfordulóján (Boross, Kéri) 1994. január 8. MTI

⁶² Zászló- és címeravatás Székesfehérvárott 1992. március 13. MTI

⁶³ Országgyűlés - esti összefoglaló (1. rész) 1992. június 9. MTI

⁶⁴ Például: Második világháborús emlékművet avattak Nagybajomban 1992. május 17. MTI

⁶⁵ Az MDF elnökjelöltjei (1. rész) 1994. szeptember 8. MTI

mányra jutva ezek a pártok elősegítsék a saját bázisukként felfogható polgárság jelentős kibővülését.

Az 1994-től 1997-ig tartó időszakot végigkíséri a polgári szövetség megteremtésének az ügye. Olyan pártok együttműködésének az elmélyítését jelentette az ügy, amelyek az önképük szerint mind a polgári, a polgáriasultabb Magyarország megteremtéséért küzdöttek.⁶⁶ Olyan célokért emeltek tehát szót, amelyek elősegítették vagy nem hátráltatták az emberek polgárrá válását.

Főként a Bokros-csomagot követően erősödött fel az ilyen küzdelem, ugyanis a jobbközép pártok úgy látták, hogy az intézkedések a lakosság nagy részének az elszegényedéséhez, tehát a polgárrá válásuk lelassulásához vezetnek. Az MDF külön a zász-lajára tűzte a csomag felsőoktatásra gyakorolt várható hatásainak az ügyét. A tandíj bevezetése azzal fenyegetett, hogy még kevesebben tanulhatnak majd a felsőoktatásban, tehát juthatnak hozzá a polgárság egyik eszközéhez, a képzettséghez.

Végül a legnyíltabban a Fidesz hirdette meg a polgári Magyarország ügyét, hiszen az 1998-as választásokra készülő párt első, 1995-ös vitairatának éppen ezt a kifejezést adta címül. A távlatos programhirdetésen kívül volt a jelszóválasztásnak egy nagyon is aktuálpolitikai célja is: a Fidesz kívülről érkezett a jobbközépbe, a polgári oldalra. Olyat kellett tehát saját legfontosabb ügyeként meghirdetnie, ami az állampolgárokon túl a többi párt számára is elfogadható, s amely számukra is lehetővé teszi a fiatal demokraták befogadását. A polgár ilyen volt. Egyszerre utalt a második világháború előtti, sőt, a kiegyezés utáni polgárságra, a Nyugat polgári berendezkedésére és a jövőbeni magyar jólétet élvező polgárookra. Ilyenformán kísérlet lehetett arra, hogy mind az eszméi, mind pedig a jóléti alapon választókat is megnyerje egyetlen üzenettel, jelszóval.

A polgár és összetételei képezték talán a legerősebb hidat a Fidesz számára ahhoz, hogy bejusson, és akár vezető szerepet is szerezzon az 1994 után eszméi és üzenetbeli orientációs bizonytalansággal küzdő jobbközép politikai közösségben.

Kritika az 1990 előtti rendszerrel szemben

Az 1990 előtti negyven év elítélése folyamatosan jelen van a jobbközép politikai közösség kommunikációjában, ugyanakkor változó formákat ölt. Érzékelhetünk egy olyan tendenciát, hogy a hang idővel egyre élesebb lesz. A korai években a jobbközép centruma viszonylag tartózkodik az éles kritikától, mégpedig nem utolsó sorban azért, mert nagyra értékeli a Németh-kormányt az azt a teljesítményét, hogy gyakorlatilag intézményes politikai támogatás nélkül, tehát szinte politikai vákuumban átvette az országot az államszocialista berendezkedésből a szabad választásokig, s a folyamatban megbízható partnernek bizonyult az ellenzéki erők számára. Ehhez kapcsolódó gesztus, hogy az új kormány hajlandó volt megtartani az elődje apparátusát.

---

⁶⁶ MDF-sajtótájékoztató (1. rész) 1994. október 5. MTI

Egy mély esést követően 1991 őszén még visszaemelkedik az MDF népszerűsége az 1990-es szintre, de onnantól kezdve egyre rosszabbak a párt és a kormányoldal politikai kilátásai 1994-re vonatkozóan. A jobbközép politikusok azt deklarálják ugyan, hogy nem bíznak a felmérésekben, mégis a megszólalásaikban megsűrűsödnek a 90 előtti időszzakkal kapcsolatos kritikák; végül is a fő ellenfélnek immár nem az SZDSZ, hanem az MSZP, tehát a múlt rendszer örököse mutatkozik. Lassanként bármiről van is szó, elő-előkerül egy-egy elmarasztaló megjegyzés a negyven évről.⁶⁷

1990 táján tehát, ha megemlítik is a jobbközép megszólalói a nehéz helyzetet, ez kevésbé irányul személyek és jelenbeli politikai erők ellen, sokkal inkább tényszerű leírásokként fogalmazódnak meg. Később a politikai közösség politikusai és közéleti szereplői egyre inkább bánják azt, hogy annak idején nem tették még világosabbá az örökség súlyosságát, és nem nevezték meg nagyon világosan ennek a felelőseit, mert így elhomályosodhatott, hogy a most éppen egyre népszerűbbé váló politikai csoport milyen sok kárt okozott, mennyire károsan és hozzá nem értően kormányzott éveken és évtizedeken át, következésképpen alaptalanul ígérnek személyükben szakértelmet 1994 utánra.

Kárpótlás, erkölcsi helyreállítás

A kárpótlás az első kormányzati ciklus egyik legnehezebben kommunikálható ügyének bizonyul a jobbközép politikai közösség számára. Az ellenfeleknek viszonylag könnyebb dolguk van: a Torgyán Józsefféle kiscgazdák követelhetik a teljes kárpótlást, a Fidesz mondhatja, hogy el kell tőle tekinteni, mert kivihetetlen, az MSZP pedig kívül marad a vitán és a vonatkozó törvényekkel szemben szavaz. A két nagy párt elvileg egyet is érthetne, ugyanis a jogállamiság talaján, tehát a visszamenőleges jogalkotás tilalmát komolyan véve, nehéz bármilyen széles körű igazságtételt és kárpótlást végrehajtani. A kormány azonban érzékeli, hogy a támogatóit nem érdeklik a jogelvet, ehelyett igazságot akarnak. A vonatkozó nyilvános politikai harc csúcspontja a Kónya Imre és Pető Iván között 1991 novemberében sorra került vita, amelyről a *Magyar Televízió* majdnem kétórás összeállítást ad le. Kónya Imre itt felveti annak a lehetőségét, hogy a német megoldás mintájára el lehetne tekinteni a visszamenőleges jogalkotás elvétől, mert az igazságtétel fontosabb ennél.

A kormányoldal törvényt hoz az igazságtétel és a kárpótlás témájában, s ebből az előző története jellemzi inkább a jobbközép helyzetét és törvényhozói képességét. A törvény parlamenti szavazásakor az SZDSZ tartózkodik, így a törvény megszületik. A köztársasági elnök azonban nem írja alá, hanem elküldi az Alkotmánybíróságnak, amelyik megsemmisíti a jogszabályt.

Törvénykezési szinten tehát a kormány súlyos kudarcot vall, ezért maradnak a szimbolikus és annál nem sokkal szélesebb kormányzati lehetőségek. Ezek gazdája első sorban Boross Péter. A belügyminiszteri működésén végighúzódik az 1956-os szere-

---

⁶⁷ Belügyi majális - Boross Péter 1993. május 1. MTI

pük miatt meghurcoltak rehabilitációja, az igazságtétel ügye.⁶⁸ Ez nem csak szóban van jelen Boross Péternél, hanem olyan tettekben is, mint hogy rendszeresen részt vesz az ilyen szervezetek, például a POFOSZ és a TIB rendezvényein, fogadja ezek képviselőit,⁶⁹ sőt, klubot indít és tartat fenn, lakásokat juttat⁷⁰ az 56 után üldözötteknek. 1992 októberében a kormány létrehozta a Szabadságharcosokért Alapítványt, melynek a belügyminiszter a kuratóriumi elnöke. Az Alapítvány mindmáig fennáll, s mindmáig ugyanaz az elnöke és titkára.⁷¹

Ugyanakkor nagyon óvatos az ügyben, mondván: jogállamban nem lehetséges az utólagos elszámoltatás. Nem támogatja az iratok hozzáférhetőségének teljesen szabad tételét még a kutatók számára sem.⁷²

Úgy tűnik, volt a meghurcoltaknak olyan köre, amelyik elégedett volt a kormány rehabilitációs eredményeivel, s vezetőjük még arra is felszólította a társakat, hogy tegyenek meg mindent az ellen, hogy az 1990 előtt hatalmon levők visszatérhessenek.⁷³

Külpolitikai mozgástér és szuverenitás

Antall József már 1990 előtti írásaiban is rendszeresen visszatérő megállapítás az, hogy a fontos magyarországi változások, például akár az 1948-as forradalom leverése, akár a kiegyezés jól körülírható geopolitikai változások következtében mentek végbe, vagy legalábbis azok tették lehetővé, például a kiegyezést a Habsburg monarchia alulmaradása a felemelkedő Németországgal szemben. Hasonlóképpen mutatja be az 1990 körüli folyamatokat is. Általánosnak mondható az, hogy a beszédekben a történelmi analógiák és visszatekintések után a leggyakrabban visszatérő motívum a nemzetközi összefüggések vázolása.

Éppen ezért a miniszterelnök és általában is a magyar kormány legfőbb erőfeszítései a nemzetközi politikai helyzet olyan irányú módosítása, ami az ország szuverenitásának megőrzéséhez, vagy csak önkéntes csökkentéséhez vezet. Az egyik első nagy sikert a kormány a Varsói Szerződés és a KGST felszámolása terén éri el. Ezeknek a tetteknek a méltatása rendre visszatér a jobbközép megszólalásaiban.

Antall József politikailag a legveszélyesebb helyzetnek mindig is a vákuumot tartotta, márpedig a keleti együttműködési rendszer tartópilléreinek a lebontása ilyen vákuumot hoz létre. Ezért nagyon korán nekilát a Visegrádi rendszer kiépítésének. Elég hamar világossá válik, hogy a magyar elit implicite mindig is a NATO-csatlakozást tekintette célnek, és 1993 végétől, 1994 elejétől kezdve az ilyen irányú nyilatkozatok

---

⁶⁸ Folytatta munkáját az Országgyűlés - keddi munkanap (5. rész) 1991. március 19. MTI. A kormány-szövívő sajtótájékoztatója 1991. május 10. MTI.

⁶⁹ TIB-vezetők a belügyminiszternél 1991. január 23. MTI.

⁷⁰ Bérletet kapnak az 56-osok 1993. június 9. MTI; A mátyásföldi bajtársi otthon megnyitása 1993. július 16. MTI

⁷¹ <http://www.szabadsagharcosokert.hu/bemutakozas>

⁷² TIB-vezetők a belügyminiszternél 1991. január 23. MTI. Boross Péter sajtótájékoztatója a felülvizsgálatról 1991. május 10. MTI. Hazaérkezett Boross Péter Skandináviából 1991. május 17. MTI.

⁷³ A SZORAKÉSZ találkozója Zánkán 1993. április 29. MTI

és nyugati puhatolozások egyre sűrűbbek lesznek.⁷⁴ Hasonló próbálkozásokra kerül sor a Közös Piachoz történő csatlakozás tekintetében is. A jobbközép politikusok mindenképpen el akarnak érni ezen a területen, tehát a Nyugathoz való szervezeti integrálódás területén valami kézzelfoghatót, vagy legalább határozott nyugati ígéretet az 1994-es választások előtt, és ebben Boross Péter nem is bizonyul sikertelennek.

Külön sikertörténet tulajdonképpen már 1990-ben is a jobbközép pártjainak európai pártcsaládhoz csatlakozása. Antall József határozott elképzelése arról, hogy a magyar pártrendszer egy az egyben megfeleltethető, vagy megfeleltethető kell, hogy legyen a némettel, a franciával, esetleg skandinávval, azt az eredményt valóban eléri, hogy az MDF és a KDNP könnyedén csatlakozik az európai néppártok közösségéhez. Ennek folytán a nyugati testvérpártok akár elnöki szinten is sűrűn küldenek küldöttségeket a kormányhoz, majd 1994 után a magyar testvérpártjaikhoz. Az ilyen látogatásoknak kiterjedt sajtótájalása keletkezik, s ez kétségkívül az európai főárammal azonosítja a kormánypártokat.

Külön fejezet a Szentszékhez fűződő kapcsolat, amelyet megkoronáz a pápa magyarországi látogatása 1991 nyarán.

A határon túl élő magyarok segítése

A jobbközép politikai közösség egyik összetartó gondolata már a kezdetektől az, hogy a magyar nemzet nem államnemzet, hanem kulturális nemzet, mégpedig többek között amiatt, hogy több millió magyar anyanyelvű és identitású ember él az államhatárokon túl. Ezért a magyar kormánynak kiemelt figyelmet kell fordítania ezekre a külföldi magyar csoportokra.

Az egyik első nagy vitát kiváltó vonatkozó gesztus az, amikor miniszterelnökké válna után Antall József azt mondja, hogy lélekben tizenöt millió magyar miniszterelnökének tekinti magát. Bár a vita során többszörösen hangsúlyozzák a „lélekben” kitételt, sosem sikerül teljesen elhárítani a határmódosítás iránti vágy vádját a jobbközépről, különösen mivel néhányan nyilvánosan is latolgatják ennek lehetőségét. Jellegetes, hogy még 1995 táján sem teljes az összhang akkor már az MDF és a Fidesz között: Für Lajos szükségtelennek tartja a határkiigazításról való lemondást a magyar – román alapszerződésben, Orbán Viktor viszont azt mondja, hogy ő egyetért Für Lajossal, de ha a románok ragaszkodnak ehhez, akkor akár benne is lehet.

A kormányzat többek között a választójog megadásával kedvezne a határon túl élő, a világ bármely pontján élő magyaroknak, mégpedig a romániai gyakorlatra hivatkozva.⁷⁵

Ez a terület volt az egyik, amelyen végbement a közeledés az MDF és a Fidesz között. A pártok úgy látták, hogy viszonylag sikeresnek bizonyult az 1994-es önkormányzati választások alkalmával kötött együttműködés az MDF, a KDNP és a Fidesz

---

⁷⁴ Boross Péter sajtótájékoztatója (2. rész) 1993. december 22. MTI

⁷⁵ Belügyi majális - Boross Péter 1993. május 1. MTI; Az MDF ügyvezető elnökségének ülése 1993. május 5. MTI

között. Ezt január elején Für Lajos és Orbán Viktor kolozsvári látogatása követi, majd a három párt vezetője nagy küldöttség élén Pozsonyba látogat. Amikor tervbe vesznek egy hasonló vizitet Kárpátaljára is, Torgyán József a sorozatot szerecsenmosdatásnak minősíti, mondván: nem történik más, mint hogy Für Lajos megpróbálja tisztára mosni Orbán Viktor renoméját a határon túli magyarok előtt, hiszen a Fidesz korábban érzéketlennek, sőt, ellenségesnek mutatkozott Trianonnal kapcsolatban.⁷⁶

Összességében úgy tűnik, a határon túli magyarok ügye volt az az első számú gyakorlati és cselekvéses terület, amely alkalmat és lehetőséget kínált a jobboldali összefogáshoz – némiképpen hasonlóan a Demokratikus Chartához a másik oldalon. Különösen alkalmas volt az ügy nem csupán egybehangzó deklarációkra, hanem közös látogatásokra, mégpedig azok egész sorozatára, továbbá éles fellépésre az Országgyűlésben a kormány ellen, amelyik éppen a különböző alapszerződések aláírására készült.

A média

Az első ciklust végigkísérte a kiélezett politikai harc a média, elsősorban az elektronikus média körül. Ez a terület robbantotta ki a legnagyobb konfliktust a két legnagyobb párt, általában a kormányoldal és az ellenzék, és ezen belül a miniszterelnök és a köztársasági elnök között. Ilyenformán a médiaügy, az abban történő állásfoglalás, ennek bármelyik részlete egyértelmű besorolódást igényelt, vagy legalábbis implicált a kormányoldali, tehát jobbközép és az ellenzéki, főleg liberális politikai közöségbe.

A jobbközép panasza az első ciklus alatt az, hogy nem jutott saját sajtóhoz. Az MSZP még az 1990 előtt titokban átjártatta a birtokában levő lapokat külföldi tulajdonosoknak, mégpedig olyan feltételekkel, hogy az újságírók a helyükön maradhassanak. A *Magyar Televízió* és *Rádió* első elnökét, Hankiss Elemért és Gombár Csabát konszenzussal nevezik ugyan ki, de a két intézménynél is megmarad a régi stáb. A kormányoldal ezért éveken át arra panaszkodik, hogy túlságosan kritikusan viszonyulnak hozzá az újságírók, de ez nem csoda, hiszen a szocializációjuknál fogva vagy az MSZP-t, vagy és még inkább: az SZDSZ-t, mindenesetre az ellenzék támogatják. Ebben a médiakritikában részt vesznek a jobbközép médiumok is. Az *Új Magyarországnak* egyre másra jelentkezik olyan karikatúrákkal, amelyek a televízió és a lapok dühítő vagy káros hatására utalnak.⁷⁷

Az 1994-ig regnáló kormány leginkább lapok alapításával kísérletezik, de sosem sikerül a közelébe sem kerülni a *Népszabadság* napi többszáz ezres példányszámának. Marad tehát az elektronikus média, itt azonban a köztársasági elnök ellenállásán buknak meg a többszöri kísérletek egészen 1992 végéig. 1993 elején a jobbközéphez tartozó alelnökök veszik át az irányítást a rádióban és a televízióban, és ekkortól a két médium sokkal közelebb kerül a kormányhoz, és kritikusabb lesz az ellenzék irányában.

---

⁷⁶ A Kisgazdapárt sajtótájékoztatója (rövidhír) 1995. február 16. MTI

⁷⁷ Lásd az 1991. szeptember 18-i és november 21-i lapszámot.

Ilyenformán a jobbközép politikai közösség két szék között a pad alá esett, hiszen 1994-ben sem azt nem mondhatta, hogy a média baloldali túlsúlya miatt veszített, sem azt, hogy elégedett lenne a médiahelyzettel. Az 1994-től 1997-ig tartó időszakban a médiával kapcsolatos megszólalások megritkulnak, jöllehet a médiatörvény körül a jobbközép pártok is kifejtik a véleményüket.

A Fidesz ezen a területen is új megközelítést képvisel, és lassan ez válik jellemzővé a táborban. Orbán Viktor már korán megállapítja, hogy a média nem számol be a párt-ról tárgyilagosan, ám ezt a tényt egyszerűen tudomásul kell venni és alkalmazkodni kell hozzá.⁷⁸ Ezért olyan kommunikációt kell folytatni, ami megkerüli a bevett médiumokat, illetve olyan természetű, amelyiket a nagy média sem ignorálhat. Ennek a felfogásnak a megnyilvánulását sejthetjük aztán az MDF-ben is 1996-tól kezdve, amikortól Lezsák Sándor médiaképes események létrehozásával kísérletezik.

Világkiállítás és millicentenárium

Az Antall József vezette kormány azt tervezi, hogy 1996-ban Budapest világkiállítást rendez Béccsel együtt. A világkiállítás egyszerre emlékezne meg a honfoglalás ezer-egyszázadig évfordulójáról és mutatná fel Magyarországnak a Nyugathoz tartozását, valamint vonná rá a világ figyelmét a fővárosra és az országra.

Az elképzelést az ellenzék és a fővárosi vezetés elutasítja, de az MDF-nek még azt követően is az egyik visszatérő ügye marad, hogy a Horn-kormány az egyik első intézkedésével visszalép a rendezéstől. Különösen felerősödik a jobbközép kritika 1996-ban, mégpedig olyan módon, hogy például Lezsák Sándor szembe állítja egymással a Horn-kormány millicentenáriumi terveit az expo égisze alatt tervezettekkel.⁷⁹

A millicentenárium gondolata olyan fontos, hogy 1994. október 23-án, szimbolikus napon, de már a kormányváltást követően, a Magyar Szellemi Alapítvány és a „Magyar Jövőért” Alapítvány külön ötletpályázatot hirdet „Hogy Magyarország magyar maradjon...” címmel a millicentenárium megünneplésére. Több, mint százhusz pályázatot nyújtanak be, de ezek nem valósulnak meg. A közösség onnan tudhat ró-luk, hogy 1997-ben a két alapítvány és a Püski Kiadó megjelenteti a pályázatok valamivel kevesebb, mint felét.⁸⁰

Hogy a világkiállítás mennyire az MDF ügye, igazolja, hogy még 1994 végén is vissza-visszatérnek a témára, pedig a kormány akkor már visszalépett a rendezéstől.⁸¹ 1996 májusában pedig jelképesen megnyitják a világkiállítást, mégpedig Boross Pé-ternek, az „expo-kormány” miniszterelnökének a jelenlétében.⁸²

---

⁷⁸ „A cselekedetek következményeit kell mérlegelni”. *Mozgó Világ*, 1993. október.

⁷⁹ Országgyűlési sajtótájékoztatók (2. rész) 1996. április 2. MTI

⁸⁰ *Gondolatok a nemzetért. Válogatás egy millicentenáriumi koncepciópályázat anyagából*. Budapest, 1997.

⁸¹ MDF VIII. Országos Gyűlésének befejező napja (1. rész) 1994. október 29. MTI

⁸² Az MDF sajtótájékoztatója 1996. május 9. MTI

METAFORÁK ÉS DISKURZUSOK

Az alábbiakban olyan szavakat és gondolatmeneteket mutatunk be, amelyek visszatérően jelen vannak a jobbközép politikai közösség kommunikációjában, és pedig nem utolsó sorban azért, hogy identifikálják a tábor, illetve a percepció oldalán segítenek a befogadónak a jobbközép azonosításában.

Nép

Valószínűleg a Csurka István nevével összekapcsolódó irányzat tulajdonítja a legnagyobb fontosságot a metaforának – végül is a nevükben hordozzák a szót. Náluk a nép minden társadalmi és nemzeti jelenség valódi és végső forrása, vagy legalábbis az volna, ha a politikai elit és a gazdasági és egyéb hatalmasságok el nem nyomnák, ki nem zsákmányolnák. A nép ennek megfelelően az emberek nagy tömegét jelenti, mégpedig egy olyan társadalmi szerkezetben, amelyik felül levőkre és alullevőkre oszlik. A népi mozgalom, tehát a harmincas évek falukutatói, szociográfusai, népi írói azért értékes hagyomány, mert jelentős erőfeszítéseket tettek ennek az éles vertikális megosztottságnak a felszámolásáért, mégpedig két irányban is: fel akarták emelni a népet, be a nemzet, a társadalom testébe, továbbá fel akarták mutatni azokat az értékeket, amelyeket a nép hordoz a felül levők számára szinte észrevétlenül.

Az Antall József által fémjelzett jobbközép centrum ez utóbbi gondolatot elfogadja egyfajta mérsékelt formában. Így lesz a népiségből egyrészt szociális érzékenység, másrészt tehetséggondozás. A miniszterelnök, mint mindennel kapcsolatban, itt is a filozófiai és néha misztikus kérdéskörből politikai és szakpolitikai következtetéseket von le, illetve legfeljebb eszmeieket.

A napi politikai harcban és a jobbközép identifikációjában a nép metafora hosszú ideig a népi mozgalommal, a népi-nemzeti eszmei irányzattal, tehát az MDF egyik irányzatával kapcsolatban használatos. A népiség politikai helykeresését ugyanakkor a centrum, Antall József nem nézi jó szemmel. Úgy gondolja, hogy a többpártrendszerű demokráciában nincsen helye valamilyen pártok fölötti népi összefogásnak – akár a Kisújszálláson gyülekezők,⁸³ akár a Pozsgay Imre és Bíró Zoltán körül csoportosuló hirdetik meg ezt,⁸⁴ szembe mennek a képviseleti demokráciával.

A párt egyik politikai irányzata, mégpedig a Szabó Iván vezette csoport 1996 elején a népi jelzót a politikai megkülönböztetés eszközévé változtatja.⁸⁵ Olyan MDF-képet rajzol fel, amelyben az Antall József örökségét folytatni kívánó polgári irányzat áll szemben az antalltalanítani akaró népi irányzattal, melynek fő képviselője Lezsák Sándor. A megkülönböztetés tulajdonképpen mindenki számára ismerős lehet,

⁸³ Lásd ehhez Antall József interjút a *Számadás '92* című kötetben.

⁸⁴ „Az MDF három eszmei irányzatáról”. In: *Modell és valóság*, II.

⁸⁵ MDF-tanácskozás Detken (2. rész) 1996. január 13. MTI

ugyanis a korábbi Antall – Csurka konfliktus is a népiség metaforája alatt zajlott: Csurka István minősült népnek, Antall József pedig a másik pólusnak, amelyik csak korlátozott jelentőséget tulajdonít a népnek, a népi programnak. Érdekes azonban felfigyelni arra, hogy éppen a Szabó Iván vezette irány választotta pártja nevének a Magyar Demokrata Néppártot, továbbá azt, hogy Lezsák Sándor szóhasználatából teljesen eltűnik a nép és a népi metaforája.

Orbán Viktornak is felteszik a népiséggel kapcsolatos kérdést, természetesen akkor, amikor a baloldal elkezdti őt és a Fideszt jobboldaliként identifikálni.⁸⁶ A válaszában a veleje az, hogy ők eleve népnemzetiek voltak, merthogy egyetemi éveik alatt a szakkollégiumban főleg vidékiek laktak. Hosszú ideig, tulajdonképpen addig, amíg ki nem derült a számukra, hogy a népi-nemzeti valami eszmetörténeti jelentőséggel bíró dolog, úgy vették, hogy aki népiekről és nemzetiekről beszél, az róluk beszél. A szakkollégiumban rendszeresen megjelentek a népiekhez tartozó írók és gondolkodók, és a tagok is rendszeresen jártak a határon túli magyarokhoz. Ilyenformán fel sem merült bennük, hogy a népi-nemzetit szembe lehetne állítani valami mással, más eszmei irányzattal. Különösen azért nem, mert politikai eszmélésük Bibó Istvánhoz kötődött, aki szorosán összekapcsolta a népi gondolatot a szabadságjogokkal, így nem volt akadály annak, hogy a népiség alatt ne a mucsaiságot értsék, hanem például az értékes népi kultúrát.

Nemzet

Ha a nép metafora vertikális tagoltságot visz a világképbe, akkor a nemzet inkább horizontálist, tudniillik olyat, amelyik a magyarokat megkülönbözteti más nemzetektől. A jobbközép politikai közösség politikusai számára a nemzet nem államnemzet és nem politikai nemzet, hanem a leginkább kulturális nemzet. A Kádár-kor nemzeti kritikussai illetve ellenzéke, tehát az Illyés Gyula és Csoóri Sándor nevével azonosítható értelmiségi kör a nemzeti gondolatot elsősorban a határon túli magyarok iránt érzett felelősség követelményével kapcsolja össze. Ez a gondolat, a nemzeti egység ilyen felfogása megtalálható Orbán Viktornál is már 1994-től kezdve.

A többi nép között élő magyar nemzet jobbközép felfogásában fontos szerepet játszanak a specifikumok. A gondolat lényege az, hogy a nemzeti történelem úgy halad előre, hogy kívülről is különféle hatások érik, de ezek a hatások mindig a magyar nemzeti specifikumok kontextusában épülnek bele a sajátos nemzeti állapotba és történelembe. Példaként említhetjük Antall József történészi munkáit, melyek túlnyomó része egy-egy jeles magyar politikus vagy orvos életútján éppen azt mutatta be, ahogy az illető külföldön megtanul és megtapasztal fontos dolgokat, majd hazatér és itthon a sajátos magyar viszonyok között kamatoztatja azokat, például azáltal, hogy átalakítja a társadalmi működés bizonyos szegletét. Magyarországnak tehát sajátos történelme és fejlődési útja van, de nem azért, mert a magyar nemzet különleges volna, hanem azért, mert mindegyik nemzetnek sajátos útja van.

Megvilágító lehet Antall József ritka kifakadásainak egyike:

---

⁸⁶ Kéri (1994): 83-90.

És amikor a Horthy-éráról szólunk, nem vissza akarunk állítani valami elavult régít, és nem valamiféle nosztalgia fűt bennünket, csak egyszerűen helyre akarjuk állítani az igazságos megítélést. Azt mutatjuk be, hogy mik voltak akkor az értékek, és az elmúlt másfél évszázadban külpolitikától, gazdaságpolitikától, társadalompolitikától, egészségpolitikáig mit nyújtottak... És ha valaki ezt a nagy közös örökséget folytatja, akkor igazán nem kell azzal vádolni, hogy restaurációs törekvései vannak, valamiféle reakcionárius eszméket vall.

De hát engedtessek meg már nekünk, hogy a magyar történelmi múltat tekintsük elődünknek és ne az orosz történelmet, ahogy az elmúlt negyven évben. Ez egy nemzet azonosságtudatához hozzátartozik.⁸⁷

Rímél ezzel a gondolattal Elek Istváné, aki egy helyen arról ír, hogy amennyiben Magyarország nem tartana ki a sajátosságai mellett, akkor nem például Hollandiává válna, hanem olyan országgá, amelyik mások által szabadon kizsákmányolható.

A jobbközép ilyesfajta érzékenységeinek és szóhasználatának a megértéséhez érdemes látni azt az álláspontot, mellyel szemben a vitájukat folytatják. Karakteresnek és sokak által elfogadottnak mondható az, amit a jobbközép politikai közösségen kívülről a nemzet kérdésében Eörsi István ír.⁸⁸

Aki manapság a nemzetről szónokol, az többnyire a kormány céljait óhajtja szolgálni. Akik nemzeti tévét és rádiót követelnek, azok valójában azért törnek lándzsát, hogy a kormány irányítsa ezeket az intézményeket.

Eörsi szerint az Antall-kormány hajlamos arra, hogy a kormány szándékát és felfogását azonosítsa a nemzetével, következésképpen mindenkit kirekeszt a nemzetből, aki nem ért egyet a kormánnyal, ez pedig már a jelenben láthatóan fasiszta tendenciák bimbózásához vezet.

A magyarság sorskérdései

Olyan kérdések tartoznak ide, mint a *megmaradás* általában⁸⁹, s azon belül a határon túl élő magyarok megmaradása magyarnak.⁹⁰ A kérdéskörrel elsősorban a népi irányzat hívei foglalkoznak, de a centrumhoz közel állók is érintik időnként valamilyen aspektusát.

A népiekhez közelebb állók, még akkor is, ha a centrumhoz tartoznak, alapvetően a hazai népességfogyás keretében fogalmazzák meg a magyarság sorskérdését. Csökkenő születésszám, növekvő halálozás, romló egészségügyi adatok szokták az ilyen megszólalások tartalmát adni. Jellegzetes, hogy az 1993 augusztusában az 1943-as szárszói rendezvény ötvenedik évfordulóján tartott összejövetele az Antall Józsefhez közelálló népi részvevők, például a kormánytagok csak ezt a népességfogyási

---

⁸⁷ „Félidőben” In: *Modell és valóság II.* 244-245.

⁸⁸ Kormány és nemzet. *Népszabadság*, 1992. március 17.

⁸⁹ Für Lajos Törökszentmiklóson (1. és 2. rész) 1994. augusztus 20. MTI

⁹⁰ Az MDF sajtótájékoztatója 1994. szeptember 15. MTI

elemet taglalták, holott a 93-as „Szárszó” egy sor egyéb népi politizálási témát is érintett.⁹¹

Van a megmaradásnak egy általánosabb értelme is, mely kevésbé biológiai, sokkal inkább kulturális. Ebben a vonatkozásban a magyarság megmaradása a kulturális nemzet megmaradása, például olyan emberek megléte, akik beszélnek magyarul,⁹² miközben egy sor nép az évszázadok során felszívódott valamely másik nagy nemzetben.

Maga a *magyarság* is megkülönböztető metafora. A *magyar* szót természetesen mindenki használja a politikai életben, a *magyarság* azonban sokkal ritkábban van jelen. Például Für Lajos egy helyen (Für 1993: 464-465) így fogalmaz:

Az MDF kezdettől fogva a magyarság ügyének elkötelezettje, mégpedig olyan mértékben, ahogy az SZDSZ nem tudta és ma sem tudja vállalni. Ezzel eszem ágában sincs bántó minősítést tenni, egyszerűen a meghatározó különbségekre hívom fel a figyelmet. Az MDF nagy ereje, hogy a magyarság ügyét és a demokráciát együtt, azonos rangon kezeli. Az SZDSZ demokratikus, liberális elveket hirdet, amelyekbe természetesen belefér az ország, a nemzeti közösség szolgálata, de nem szándéka követni az MDF elkötelezettségének mértékét.

A honvédelmi miniszter ezt egy jövőbeni MDF-SZDSZ nagykoalíció lehetőségét firtató kérdésre válaszul adja. Azt mondja, hogy bár a legkülönbözőbb területeken, a gazdaságpolitikában, a társadalompolitikában és a kultúrában is sok az azonosság, a magyarság kérdésében mutatott különbségek lehetetlenné teszik az együttműködést.

A megmaradás még a közben a Fideszhez csatlakozott Elek Istvánnál is megjelenik.⁹³ Ezt írja 1997. augusztus 20. alkalmából:

István fejedelemnek és kortársainak, a törzsi-nemzetségi szervezetben élő magyarságnak az ezredfordulóhoz közeledve mai kifejezéssel élve az volt a sorskérdése, hogy képes-e alkalmazkodni a keresztény Európa eszméihez, normáihoz, hatalomszervezési technikáihoz. És meg tud-e maradni önálló közösségként ebben a térségben, a Kárpát-medencében, ahova honfoglaló eleink jó száz évvel korábban érkeztek a keleti puszták vándorló népeinek áradatával. Vagy képtelennek bizonyul erre az alkalmazkodásra, és az Európában államaikat hamarabb megszervező, egységesebb, erősebb népek a magyarságot is beolvasztják; vagy elsodorják, szétszórják őt a keletről jövő népvándorlás újabb és újabb hullámai, mint előttünk és utánunk is annyi népet. (72 – 73.o.)

Látjuk, hogy mind a *magyarság*, mind pedig a *megmaradás* jelen van a szókincsben, tehát a Fidesz gondolkörétől nem idegen az általuk való identifikálódás. A metaforák ráadásul egy olyan diskurzusba illeszkednek, mely István király (nem Szent István, csak István) történelmi tettét nem a magyarok Európába vezetésével azonosítja, mint oly sokan a liberális oldalon, hanem valahogy úgy fogja fel, hogy a pusztá

---

⁹¹ Szárszó '93...

⁹² Lásd például: Koszorúzás Nagy Imre szülőházánál 1993. június 15. MTI; Cigányszervezetek tanácskozása 1993. augusztus 14. MTI

⁹³ „Az állambarát politika értelme az ezredvégen. A „káosz rendje” – és a szabadságé” Elek István (1999).

megmaradás érdekében kellett egy alapvetően fenyegető európai környezetben alkalmazkodni a környék hatalomszervezési technikáihoz és eszméihez. A magyarság nem olvadt be Európába, nem azonosult vele, és nem szóródott szét, hanem alkalmazkodott. Ez a megközelítés egybevág Antall József nemzetfelfogásával.

Nyugat és Európa

A jobbközép kommunikációban a Nyugat nem másolnivaló, hanem olyan szereplő, amelynek meg kell nyerni és meg kell tartani a bizalmát, mégpedig azért, hogy jöjjenek a befektetések. Ez utóbbi különösen fontos szempont addig, amíg a politikai közösség adja a kormányt. Antall József és mások is hangoztatják, hogy Magyarország mindig is Európa része volt, tehát nem szükséges visszatérnünk Európába.

Vannak esetek, amikor a Nyugattal való lépéstartás hangsúlyozódik. Nálunk volt ugyan szakadás a folyamatos fejlődésben, de megteremtjük a folytonosságot, behozzuk azt az időt, amivel lemaradtunk a Nyugat, de tulajdonképpen valójában a magunk szerves fejlődése mögött. A lényeg tehát, hogy Magyarország valószínűleg párhuzamosan fejlődött volna a Nyugattal, de a diktatúra ezt nem tette lehetővé, ezért most saját magunkat kellene utolérnünk, s hogy milyen volna ez a sajátmagunk, azt a Nyugat mai állapotán tanulmányozhatjuk.

Ez az egyik olyan metafora és diskurzus, ami elválasztja például Csurka Istvánt és társait a jobbközép politikai közösségtől. Csurkáké ugyanis meglehetősen gyanakvással tekintenek a Nyugatra. Olyannak látják, mint ami előír, kikényszerít, titokban meghatározott hazai politikai erőket támogat, de persze nem az igazi nemzeti érdekek érvényesülését segíti elő.

Stabilitás

A jobbközép kormányzás egyik legfontosabb metaforája. Antall József és később Boross Péter is ezt hirdeti talán legfontosabb céljának,⁹⁴ és, az idő előrehaladtával, a legfontosabb eredményének, sikerének is.⁹⁵ A miniszterelnökök számtalanszor felhívják a figyelmet arra, hogy a régióban Magyarország az egyetlen, ahol ugyanaz a kormánykoalíció és miniszterelnök van hatalmon évek során át, mindenütt másutt előre hozott választásokra kényszerítette az országokat a stabilitás hiánya⁹⁶. Sokszor magyarázzák is a jobbközép politikusok az ellenzékkel és más a kelleténél kritikusabb ellenfelekkel szemben tanúsított türelmüket a stabilitásra törekvéssel. Nem szabad hagyni, hogy a politikai élet destabilizálódjék, mert az vákuumhelyzetet teremt, és akkor bármi megtörténhet. A stabilitás emlegetése különösen sűrűvé válik a délszláv válság kiéleződésekor, hiszen a kormányzati kommunikáció szerint az ottani folya-

---

⁹⁴ Az új kormány programja - (1. rész) 1993. december 20. MTI

⁹⁵ Az MDF Országos Választmányának ülése Lakiteleken (3. rész) 1993. december 12. MTI

⁹⁶ Boross Péter tévébeszéde 1993. december 12. MTI

matok Magyarországra gyakorolt hatása, esetleges következményei kiszámíthatatlannak.

Az országimázs

A stabilitás rendre együtt kerül említésre azzal a célkitűzéssel, hogy nem szabad rontani a Magyarországról a Nyugaton kialakult kedvező imázson, ellenkezőleg: folyamatosan javítani kell rajta. A két miniszterelnök szoros összefüggést lát az országimázs és a külföldi tőke beáramlása között.⁹⁷

Megint egy olyan metaforával állunk szemben, mely egyszerre cél és eredmény. Antall József és Boross Péter is többször említi azt az éles különbséget, amely a kormány hazai és külföldi megítélése között tapasztalható. Külföldön mindig elismeréssel szólnak a kormány és a magyar politikai élet teljesítményéről, ugyanakkor a kormány hazai média megítélése rendkívül kedvezőtlen.

Nem kis váltás történik ezen a területen Boross Péter miniszterelnökké válásával. Már az 1991-es Kónya-dolgozat javasolja annak mérlegre tételét, vajon a médiában szükséges rendcsinálás külföldi rossz híre nem éri-e meg a várható eredményt, de igazi igennel erre a kérdésre csak Boross Péter válaszol 1994 elején, amikor sokaknak a Magyar Rádióból való elbocsátása miatt éles kritikát kap a magyar kormány. A miniszterelnök ekkor a következőket mondja:

„túlreagáljuk ezeket”. ... a jelenség szomorú, és az, hogy a... gyűlölettől vezérelt magyar informátorok úgy nyilatkoznak, ahogyan azt tisztességes magyar ember nem teszi.⁹⁸

A politikus

A jobbközép centruma sokat tesz azért, hogy megvilágítsa a politikus mibenlétét. Antall József egyik küzdelme azok ellen irányul, akik a politikát határtalan tevékenységnek fogják fel, vagyis valami olyannak, aminek a jegyében a politikus bármit átalakíthat, bármire hatással tud lenni. A türelmetlenekkel, a kocsmapolitikusokkal szemben sokat hivatkozik a kényszerekre, a nemzetközi összefüggésekre, a stabilitás mindent megelőző fontosságára.

A másik oldalról igyekezik a politikust leválasztani a teoretikus emberről, a doktrinerről, aki szerint a politika nem lenne több, mint elvont tanok megvalósítása. Hasonlóképpen különbséget tesz a politikus és az író között. Az urbánus – népi szembenállás szerinte politikai szempontból teljesen irreleváns, mert egy irodalmi megosztottságot jelöl.⁹⁹ Igaz, az átmenet felértékel politikán kívüli szempontokat, ezért

---

⁹⁷ Az MDF Országos Választmányának ülése Lakiteleken (3. rész) 1993. december 12. MTI, Boross Péter nyilatkozata a rádió Vasárnapi újság című műsorában 1993. december 26. MTI

⁹⁸ Az MDF II. kerületi születésnapja (1. rész) 1994. január 18. MTI

⁹⁹ „Az MDF élén”. In: *Modell és valóság II.* 424-425

van az Antall József szerint, hogy az 1990 körüli idők politikusai vagy Illyés Gyula baráti köréből, vagy Lukács György tanítványi közül kerültek ki. Az is igaz, hogy az egyik oldalon sok a történész és az író, a másikon pedig a szociológus és filozófus. Ez azonban meg kell, hogy szűnjék, mert a magyar politikának követnie kell a nyugat-európai modellt, pártstruktúrát, politikusi szerepfelfogást.

A másik fontos követelmény a politikussal szemben a felkészültség. Antall József mást sem tett egész életében, mint a politikusi szerepre készült, és pedig nem pusztán azáltal, hogy politikai eseményekről olvasott elemzéseket, hanem azáltal is, hogy társaságban folyvást politikai kérdésekről beszélt. Gyurkovics Tibor, akivel együtt gye-rekeskedett, így emlékezik ezekre az időkre:

Annyit el kell ismernem, mindig napra kész volt – történelemből, politikából. Magam, aki sokkal kevésbé hajlottam a politikai gondolkodásra, kicsit sokalltam az állandó politikai összefüggések rejtvényhálóját... Ő viszont halmozta magában az anyagot és belső laboratóriumában vagy barátaival politikai-történelmi hálókat szőtt...¹⁰⁰

Mindebből olyan politikuskép bontakozik ki, amelyik nem vezethető vissza semmi politikán kívülre: a politikus sem nem társadalomtudós, sem nem próféta, sem nem erkölcsi tanok megvalósítója.

Orbán Viktort szintén sokat foglalkoztatja a politikus és a politizálás mibenléte. Az 1992-es Csurka-dolgozat nyomán elinduló politikai folyamatok vezetnek el ezen a területen egy nagyon fontos felismeréshez:

Úgy láttam, a Csurka-veszély megjelent, ezzel szembe kell fordulni, de éreztem, hogy formálódófélben van egy antifasiszta front, aminek mentén a politikai élet szereplőinek el kell rendeződniük. Tehát nem a politikai szereplők fogják elrendezni saját magukat, hanem majd értelmiségi csoportok összefogása által előállt erőterben leszünk kénytelenek a pólusokhoz igazodni. Nem a politikai pártok legitim, választott testületei fogják megszabni, hogy milyen stratégiát kell folytatnia a pártnak, hanem olyan nyomás alá fognak kerülni, amelyből nem lesz kibúvó. Nagy tekintélyű, médiában szerephez jutó értelmiségiek fogják irányítani az eseményeket, és a párt vezető testületei kész helyzettel találják magukat szembe. Lassan összeállt a kép. (Kéri 1994: 98-99)

A pártelnök tehát leszögezi, hogy a politikai életet a politikai pártok és a politikusok kell, hogy uralják, és nem azon kívüliek, például értelmiségiek. Ez megint olyan párhuzam, mely összekapcsolja Orbán Viktort Antall Józseffel a szerepfelfogás dimenziójában.

Mozgalom és párt

Megint egy metaforapár, amelyik úgy járt együtt, hogy egy-egy időszakban élesen megosztotta a jobbközép politikai közösséget. Addig valószínűleg a politikai kommunikáció túlnyomó része egyetértett, amíg arról volt szó, hogy az MDF-ből, mely

---

¹⁰⁰ „Szabálytalan interjú”. In: *Modell és valóság II.* 477.

eredetileg széleskörű mozgalom volt, pártot kell formálni. Ekkortájt, tehát 1989 táján pusztán az okoz rossz érzést, hogy a párt szó jelként a Pártot, az állampártot hívhatja elő a választópolgárok és így a rendszerváltásért lelkesedő nép és nemzet gondolatvilágában. Ezzel a dilemmával az SZDSZ is szembenéz ekkortájt. De – még egyszer – ez a nehézség hamar elhárul, hiszen vannak történelmi pártok, amelyek nem más-képpen, mint pártként történő újrászületésükkel hozzák létre a magyar történelmi folytonosság egyik összetevőjét. Ráadásul komoly érv, hogy a választásokon csak pártok vehetnek részt.

A párt és mozgalom közötti feszültség tehát 1990 előtt a közelmúlttal való szembenállás szóhasználati kontextusába illeszkedik. 1992 második felétől egészen más megkülönböztetéshez szolgál szemiotikai erőforrásként. Ekkortól az MDF centruma, tehát elsősorban Antall József, a pártot tekinti a kizárólagos politikai aktornak a jobbközép politikai közösségben, míg a mozgalmat alapítókat erős kritikával illeti. A harc ekkor természetesen a Magyar Út körök ellen folyik a centrum oldaláról, de Antall József láthatólag attól is tart, hogy számosan a Püski Sándor által szervezett szársoói találkozók kapcsán fognak valamilyen népfrontos mozgalomba szerveződni, és például Pozsgay Imre Nemzeti Demokrata Szövetségében találják magukat.

A párt erős népszerűségvesztése nyomán, továbbá a pártharcok élesedése miatt mind többen fordulnak szembe most már az 1989-es párttal alakulással is, és sugallják azt, mintha Antall József ellopta volna tőlük az MDF-et és tulajdonképpen a rendszerváltást.¹⁰¹

Megfogalmazhatjuk ezt pozitívan is: mondhatjuk, hogy a jobbközép politikai közösséghez tartozásnak kialakult és állandóan új és új formában megjelent a mozgalmi csatornája is a párttagság mellett. A pártpolitikusként azonban ez még nem vált automatikusan biztos szavazattá, hiszen túl sok párt tűnt fel a jobboldalon, sőt, a jobbközépen belül is.

CSATORNÁK

A jobbközép politikai közösség többféle kommunikációs csatornát alkalmazott a korszakban. Ezeket a következőképpen csoportosíthatjuk:

1. Intézményes csatornák, vagyis azok az alkalmak és intézmények, amelyeket a jobbközép politikai közösség szereplői kezdeményeznek.
2. Nyomtatott napi- és hetilapok. Ezek viszonylag vagy teljesen függetlenek a politikai közösségtől, de rendszeresen helyet adnak a közösség szereplőinek, illetve politikai álláspontjuk érezhetően egybeesik a jobbközépével.
3. Az elektronikus médiumok: Magyar Televízió és Magyar Rádió. A korszak túlnyomó részében a két médium inkább az ellenzéki erővel ért egyet, de 1993 elejétől az 1994-es választásokig politikailag egyre közelebb kerül a jobbközéphez.

---

¹⁰¹ Az MDF elnökelőltjei (1. rész) 1994. szeptember 8. MTI

4. Könyvek: a jobbközép politikai közösségre jellemző, hogy számos kötetet jelentet meg, mégpedig meghatározott könyvkiadóknál. Ilyenformán ezek a könyvkiadók a politikai közösség szemiotikai erőforrásainak bizonyultak.
5. Egyéb csatornák: rendezvények, avatások, az MDF piac, MDF Akadémia

Intézményes csatornák

Az Országgyűlés

A miniszterelnök kommunikációjának egyik, vagy talán a fő színtere az Országgyűlés, és némely értelmezők úgy minősítették, hogy Antall József a kommunikációban is konzervatív, merthogy a parlamentet tekinti a talán legfontosabb csatornának.

Mivel a közösség vezetőinek jelentős része kormánytag vagy legalább országgyűlési képviselő, ezért számtalanszor szólalnak fel a parlamenti vitákban. Ennek a fórumnak az alkalmazásában nincsenek specifikus jobbközép elemek; ha volt olyan képviselő, aki egyéni módon viszonyult a parlamenti szerepléshez, az egy idő után távozott, bár aligha az ebbéli felfogása miatt. Itt főleg Torgyán Józsefre gondolunk, de G. Nagyné Maczó Ágnes is karakteres kommunikációt folytatott az Országgyűlésben. Mindketten 1990 táján a jobbközép politikai közösséghez kötődtek intézményesen, egy-két év leforgása alatt távoztak, s talán az sem véletlen, hogy hosszú időre ugyanahhoz a párthoz, az FKGP-hez tartoztak.

Szóvivők

A jobbközép intézményei, tehát a kormány és a pártok, amiképpen a többi politikai közösség is, de a gazdasági és más szervezetek is, 1990 környékén elkezdtek szóvivőket alkalmazni, s ez végig természetes kommunikációs csatornájuk maradt. Mint-hogy az eszköz mindenütt jelen volt, és jobbközép specifikumát nem találtuk, ezért nem tekintjük a politikai közösség identifikáló szemiotikai erőforrásának.

Proaktív kapcsolattartás a médiával

A pártnak az első ciklus alatt rendszeres pénteki sajtódélutánok teremtettek alkalmat a médiával való találkozásra.

Vizsgálataink szerint Antall József inkább reaktív sajtókapcsolatot tartott fenn, amin azt értjük, hogy ritkán kezdeményezett, inkább reagált a sajtó megkereséseire. Nem tudjuk persze, mekkora volt a miniszterelnöki interjúkon belül a háttérben a kormány által szervezett események aránya, és mennyi a valóban pusztán reaktív eset.

Boross Péterről jóval többet tudni ebben a vonatkozásban, ugyanis amikor átveszi a Belügyminisztériumot, meghirdeti a sajtóval való közvetlenebb kapcsolattartás poli-

tikáját.¹⁰² Viszonylag sűrűn tart kötetlen sajtóbeszélgetéseket mind a hazai, mind a külföldi lapokat tudósító újságírókkal.¹⁰³

Az MDF-en belül ez a minta marad fenn egészen Lezsák Sándor elnökségéig, aki viszont teljesen új fogásokat honosít meg. A millicentenáriumi alkalmából 1100 kilométeres kerékpártúrát hirdet meg az ország különböző részein, általában a nehezebb helyzetben levő tájakon. Az elindulásokat és megérkezéseket időről időre sajtófigyelem övezi, s még a baloldali sajtó is kénytelen írni a túráról, jóllehet gúnyos formában.

Eltölt egy-egy éjszakát különböző állami intézményeknél: kórházban, határőrségen, rendőrségen, tűzoltóságon. Ezeket az éjszakákat követően mindig nagyon tájékozottnak mutatkozik az adott terület problémái tekintetében, és különféle törvényhozási kezdeményezésekkel is él. Lezsák Sándor tehát azt sugallja, hogy saját maga közvetlen kommunikációs csatorna a társadalom specifikus területei és az Országgyűlés között, merthogy a Horn-kormány elszakadt a társadalomtól, nem tudja, mi zajlik az emberek életében.

Nyomtatott napi- és hetilapok

Ahogy az aktorokról szóló fejezetben utaltunk rá, a kormányoldal ügyel-bajjal szert tesz egy viszonylag színes sajtóportfólióra, jóllehet a példányszámok messze elmaradnak az ellenzéki adatok mögött. Ezért nem alaptalanok azok a megállapítások, melyek szerint a korszakban végig erős baloldali médiafölény érvényesül.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a jobbközép sajtója érzékelhetően közvetlenebbül kiszolgálja a saját politikusait, mint a baloldali az övéit. Ez a három napilapból kezdetben a leginkább az új Magyarországra igaz, később, a médiatájkép polarizálódásával párhuzamosan a többi lapra is igaz lesz.

Így például Antall József rendkívül fontos interjút ad a *Pesti Hírlap*nak az MDF VI. Országos Gyűlésének előestéjén, tehát úgy, hogy az a Gyűlés első napján, 1992. január 22-én jelenjen meg. Ebben az MDF egységével foglalkozik, és a megszokottnál jóval hevesebben támadja Csurka Istvánt, minthogy ő gyengítette meg a párt egységét. Az interjúnak és más politikai lépéseknek eredményeképpen az Országos Gyűlés 100%-kal választotta újra az MDF elnökévé. Mondhatjuk tehát, hogy a politikai közösség, vagy legalábbis annak döntéshozó része elismeri a jobboldali lapokat mérvadó csatornáknak.

Ugyanez elmondható a külső megítélésről is. Már említettük azt a konsternációt, amit a liberális és baloldali táborban okoz Kövér László és Orbán Viktor szereplése a jobboldali lapokban. Orbán Viktor szintén a *Pesti Hírlap*nak ad interjút 1993 szeptem-

---

¹⁰² Országos vezetői tanácskozás a Belügyminisztériumban 1991. január 11. MTI; Belügyminiszteri sajtótájékoztató (1.rész) 1991. január 28. MTI

¹⁰³ Boross Péter sajtóbeszélgetése (1. rész) 1994. január 24. MTI

berében¹⁰⁴ és ez nagy port ver fel pusztán a miatt, hogy egyáltalán interjút adott nekik.

Könyvek

Fontos csatorna a közép jobb közösségben az egyszemélyű könyvek sokasága. Ez nemcsak Antall Józsefre, jóllehet rá posztumusz, igaz, hanem a környezetére, például Für Lajosra és másokra is. Számos kötetet jelentetett meg az írásaiból, főleg a publicisztikáiból Debreczeni József, Elek István, Kiss Gy. Csaba, Furmann Imre, Csurka István, Csoóri Sándor, Pozsgay Imre, Bíró Zoltán és még sokan mások.

De ami talán még érdekesebb, az a hagyomány továbbvitele Orbán Viktor által, aki később nem is egyszerűen könyveket ad ki, hanem színes, drága kiállítású albumokat. Orbán Viktor esetében nem csak az összegyűjtött beszédek kaphatók kézbe egyetlen helyen (ráadásul például a *20 év igen* aprólékosan kimért és óvatosan összeválogatott néhány mondatos részeket vesz ki hosszabb szövegekből), hanem a reprezentatív és képes összefoglalói az eredményeknek.

Egyéb csatornák: rendezvények, avatások, az MDF piac

Antall József sokszor vesz részt különböző rendezvényeken az állami ünnepektől kezdve a különféle társadalmi szervezetek megbeszéléseiig. Beszél az Akadémián, a cserkészek között, emléktáblák avatásakor, a magyar reformátusok világtalálkozóján, az MDF mindhárom irányzatának rendezvényein, és természetesen számtalan külföldi találkozó alkalmával, amelyekről a sajtó vagy legalább az MTI be is számol.

Exkluzív csatornára példa az az előadás, amelyet Antall József saját magáról és a politikai pályájáról tartott zárt körben, a „Századvég” politikai iskola hallgatói előtt 1991. december 11-én.¹⁰⁵

Válság-turnék¹⁰⁶

Megemlítendő a kihelyezett kormányülések. Ezeket válságrégiókban tartják, hogy mintegy jelezzék a kormány elkötelezettségét a helyi bajok orvoslását illetően.¹⁰⁷ A kihelyezett kormányülés nem egyszer arra is alkalom, hogy felavassanak egy-egy emlékművet például a világháborúban elesettek emlékére. Ezeken Antall József mond beszédet, mint oly sokszor, ha történelmi témákról van szó.¹⁰⁸ A szokás fenn-

---

¹⁰⁴ Varga Domokos György: A romantikus illúziók kora lejárt. Beszélgetés Orbán Viktorral, a Fidesz elnökével (Pesti Hírlap, 1993. szeptember 21.).

¹⁰⁵ *Modell és valóság II.* 226-240.

¹⁰⁶ Kihelyezett kormányülés Salgótarjánban 1991. július 20. MTI; Kormánydelegáció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1. rész) 1991. május 26. MTI;

¹⁰⁷ Kormánydelegáció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1. rész) 1991. május 26. MTI,

¹⁰⁸ Kormánydelegáció Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1. rész) 1991. május 26. MTI

marad a kormányzati szerep megszűnése után is, de akkor az MDF elnökségi és választmányi ülései vándorolnak az országban mintegy testközelből megismerendő a helyiek életét.

Szórakoztató rendezvények

...¹⁰⁹

A magyar gazdaság fontos szereplőinek rendezvénysorozata a Vállalkozó Szféra Estélye. Az 1992-es első alkalmaktól kezdve mindig miniszteri szinten képviseltette magát a kormány. 1994 elején azonban maga a miniszterelnök, Boross Péter szólalt fel a rendezvényen.¹¹⁰ Ez az az időszak, amikor az Antall József halála után működő kormány a gazdaságot helyezi a középpontba, és ennek jegyében a miniszterelnök számos hasonló találkozón vesz részt fontos gazdasági szereplőkkel.¹¹¹ Nem elhanyagolható szempont lehetett az sem, hogy a rendezvény díszvendége Gina Lollobrigida, Magyarországon is nagyon ismert olasz filmszínésznő volt, s már csak ezért is széles körben tudósítottak róla a médiumok.

EGYÉB MODALITÁSOK

Az egyéb modalitások közé specifikusan a jobbközép politikai közösség esetében a stílusokat és a látványvilágot soroljuk.

Stílus

A jobbközép politikai közösség megszólalóira a következő stílusok jellemzők:

1. Történelmi stílus

Bár történelmi stílusnak nevezzük, tulajdonképpen általánosabban elemzői stílusnak mondhatnánk inkább, mivel azonban a jobbközépen főként történelmi kontextusba illeszkedő elemzésekkel találkozunk, ezért elgázitóbb a választott megnevezés.

A stílusnak két összetevője van: a történelmi anyag és az európai minták, jöhetnek az utóbbiak is gyakorta történelmi összefüggésekből állnak. A megszólaló a felvetett új-

---

¹⁰⁹ Szórakozás és politika - országos falunapok Lakiteleken 1991. július 20. MTI;

¹¹⁰ A Vállalkozói Szféra Estélye 1994. január 29. MTI

¹¹¹ Például: A Kormányzóvivői Iroda közleménye - Boross Péter - Bankvezetők (1. rész) 1994. február 9. MTI

ságírói kérdésre vagy az adott rendezvény apropóján történeti összefüggések felvázolásával válaszol, és, ritkábban, európai párhuzamokat is említ.

A stílus első számú alkalmazója a miniszterelnök. Bármi legyen a téma és az alkalom, a miniszterelnök vagy rögtön a megszólalása elején, vagy valamikor a fejtegetés folyamán történeti példákat és analógiákat sző a mondanivalójába. A fejtegetések ettől nagyon hosszúak lesznek, mégpedig két okból. Először is azért, mert Antall József nem támaszkodhat a közönség történeti ismereteire még a magyar múltat illetően sem, hiszen a kanonizált történelemkép jelentősen eltér az övétől, különösen bizonyos pontokon, így például a Horthy-rendszer megítélésében. A másik oka a hosszúságnak az, hogy mivel többször is megvallott történelemfelfogása szerint a magyar múlt egyetlen fontosabb történése sem érthető meg a korabeli nemzetközi összefüggések kontextusa nélkül, ezért hajlamos arra, hogy azokat is vázolja.

A válaszok hosszú voltának igazolására elegendő két példa.

1990. október 28-án adja Antall József az úgynevezett pizsamás interjút. A miniszterelnök súlyos beteg ekkor, nagyon fájdalmas időszakon van túl, továbbá egy kellemetlen beavatkozáson, ezért is kényszerül arra, hogy pizsamában adjon interjút. Azt várnánk tehát, hogy az állapota miatt sem igen fog hosszan beszélni, ráadásul alighanem felettébb feszélyező egy nem fiatal konzervatív férfinak pizsamában megjelenni az ország nyilvánossága előtt. Mégis, a riporter összesen kilenc kérdést tesz fel Antall Józsefnek, aki nem kevesebb, mint tizenegy oldalnyi szövegben válaszol, vagyis egy-egy kérdésre több, mint egy oldalnyi terjedelmű válasz jut a nyomtatott változatban. Érdekes azt is látni, ahogyan a válaszok egyre hosszabbak lesznek: az első három kérdésre fél oldal körüli válaszokat ad, majd körülbelül egy-egy oldalnyi válaszok következnek, s a nyolcadik kérdésre nem kevesebb, mint három oldal terjedelmű feleletet olvashatunk. A politikus tehát egyre inkább belelendül az összefüggések bemutatásába.

A másik példát vagy inkább kontrasztot Orbán Viktor interjú adási stílusa képezi. A Fidesz elnöke egy-egy kérdésre a legritkábban válaszol ilyen terjedelemben, ellenkezőleg, van, hogy egy hosszú kérdésre egyetlen egy szót mond feleletül. Mindenesetre egy újságoldalon kevésbé rettentí el az olvasót a kérdések és válaszok gyors váltakozása, mint a hosszú fejtegetések látványa az olvasástól.

Mindezzel nem azt akarjuk sugallni, hogy az ilyen történészi-elemzői stílus kifejezetten és mindig hátrányos lenne. Érdemes arra gondolni, hogy Antall József egy olyan időszakban jelenik meg hirtelen a nyilvánosságban, amikor a közönség nincsen hozzászokva a politikusok sűrű szerepléséhez. A hetvenes évektől kezdve az akkori politikai elit ritkán beszélt a televízióban vagy a rádióban; Kádár János, talán a személyi kultusz látszatát is elkerülendő évente talán kétszer-háromszor adott interjút. A nyilvánosság ezért történészekkel és társadalomtudósokkal volt tele, akik hasonló stílusú elemzéseket adtak a közállapotokról, természetesen tartalmilag alkalmazkodva a kor korlátozásaihoz. Ebben a kulturális kontextusba tehát Antall József meglehetősen jól beilleszkedhetett sokak számára.

A hosszas fejtegetések ráadásul kevésbé tűnhettek magyarázkodásoknak, mint inkább a történések mélyebb és szélesebb összefüggésekbe való behelyezésének, ami azzal a megnyugtató érzéssel is járhatott, hogy ami történt, például a taxisblokád

vagy egy-egy élesebb és katasztrófával ijesztgető kormánykritika, nem több a mélybeli tendenciák felszíni megjelenésénél, s mivel a miniszterelnök látja ezeket a mélybeli tendenciákat, ezért valószínűleg képes lesz kezelni a felszínt is, hiszen fel van rájuk készülve.

Kapóra jöhetett továbbá ez a stílus egy olyan pártnak és közösségnek, amelyiknek az egyik fő célja és üzenete a történelem visszanyerése, tudniillik a független, specifikus magyar történelem folytonosságának a visszaállítása volt.

2. *A szépírói stílus*

Számosan a jobbközép politikai közösségben írói múlttal is rendelkeztek, vagy legalábbis sajátos, választékos nyelvi formálási késztetéssel. Elegendő Csoóri Sándorra, Csurka Istvánra, Csengey Dénesre gondolni, de szépírói háttérrel rendelkezett Lezsák Sándor, Elek István és Furmann Imre is. Másoknál, így Pozsgay Imrénél vagy Für Lajosnál is megjelenik az irodalmi stílus, éspedig a politikai megszólalásokban is.

Mik ennek a stílusnak a jellemzői? Sem helyünk, sem képességünk nincsen arra, hogy ennek a részleteit bemutassuk, ezért megmaradunk a legszembeötlőbb példák-nál és visszatérő jelenségeknél.

Az egyik jellegzetessége az igényesen formált szöveg. Míg Antall József gyakran vét a nyelvtani szabályok ellen, a szépírói stílus alkalmazói aligha.

A másik jellemzője az irodalmias metaforák és más eszközök alkalmazása. Elek István, aki pedig az egyik legszikárabb stílusú publicista a jobbközépen, Őszelő címmel ír cikket 1992 szeptemberében, Csurka István nagy port felvert augusztus 20-i dolgozatának kapcsán (Elek 1993: 286-287). Az írás így kezdődik:

Szeptember eleje. Vénasszonyok nyara. Őszelő odakünn is és idebenn is. A természetben: utakon és tereken, földeken és vizeken. S a politikában is, tárgyalótermekben és a lapok hasábjain, jupiterlámpák fénykörében a politikai színpadokon és a kulisszák mögött.

Mintha kezdenénk lassan magunkhoz térni a nyári kábulatból. Helyükre kerülnek újra a dolgok. Emberek és szerepek. Vissza minden a régi, megszokott kerékvágásba.

Vagy mégsem? Éppen ellenkezőleg volna? Új szerepekkel kínáljuk meg egymást? És lehet, hogy tetszenek is nekünk ezek a szerepek? Észre sem vesszük, és jóvátehetetlenül megváltozik körülöttünk a világ? És benne magunk is.

A múlt hét végén hirtelen lecsapott ránk a jeges roham. De ma már szinte nyoma sincs. Jeges roham? No, persze, ez azért túlzás. De hát minden viszonylagos.

Majd nem sokkal később így folytatja lassan rátérve a lényegre:

A politikában is túl vagyunk már a korai hideggel és nyirkossággal rémisztő első rohamokon. Ezek persze egészen másfélék. Nyomát sem érezni utánuk a felfrisülésnek. Csak a zavarnak, az indulatoknak s a pusztulásnak. Illúziók elrongyolódásának.

Természeti párhuzam telepszik rá a politikai történések bemutatására, de úgy, hogy egyszerre kínálhat az olvasónak megnyugvást, hiszen hányszor átéltük már a nyári nyugalmat mindig követő első jeges lehűlést, és aggodalmat, mert a politikai lehűlést nem követi felfrissülés, nem a tespedtség elmúltáról van szó, hanem esetleg valamilyen „jövőtehetetlen” megváltozásáról a világnak.

Más jobbközép kommunikálók esetében is megfigyelhető az, hogy az irodalmi eszköz önálló életre kel, és rányomja a bélyegét arra, aminek pedig eredetileg csak az érzékletes megjelenítésére szolgált volna.¹¹²

3. Az érző ember stílusa

A jobbközép politikai közösség kommunikációjában jelen vannak az érzelmek. Néhány politikus időnként vegyíti a racionalitás normáit, különösen a politikai racionalitásait, az érzelmekkel. Für Lajos az egyik ilyen politikus.

Egyik interjújából megtudjuk, milyen lelki megpróbáltatást okozott neki 1989-ben az, hogy régi barátait megosztotta annak a kérdése, indítsa-e el őt az MDF a köztársasági elnök választáson. Csengey, Csurka, Szabad György és mások is alkalmasnak tartották a feladatra: jó szónoknak, nyugodt alkatú politikusnak, szélsőséges nézetektől mentesnek minősítették, ám Csoóri Sándor és Bíró Zoltán ez ellen volt. Für ezt mondja:

Annyi bizonyos (és nemcsak Csoóri lesújtó mondatai miatt), nekem rettenetes lelki, szinte fizikai megrázkódtatást okozott ez a döntés. Egy hétig nem tudtam aludni sem, állandóan gyötrődtem. Egy hét haladékot kértem ugyanis, hogy a jelöltség felett gondolkodjak. Azt hittem, összeroppanok. (Für 1993: 490-491)

A talán legnagyobb feltűnést keltő megnyilvánulása 1990. október 23-hoz kötődik. A honvédelmi miniszter rehabilitálta és előléptette 1956 harcosait, sokukat immár a haláluk után. A Pesti Hírlap beszámolójában ezt olvashatjuk:

A rendfokozatokat a mártírok feleségei, gyermekei vették át a könnyező szemű minisztertől. ...Megható látványt nyújtottak a Corvin köziek, a forradalmárok, a kiskatonák, amint feszes vigyázzba vágják magukat, s cseppet sem előírászerűen mondták a kitüntető miniszternek: A hazámat szolgálom!, vagy A hazáért mindhalálig!¹¹³

A részletből látszik nemcsak Für Lajos, hanem a tudósító Fekete Zoltán érzelmeket is nyilvánosan vállaló kommunikációja.

Az érző ember stílusának másik változata a sértettség.

Van, aki eleve sértett, mert azonosul valamely társadalmi csoport sértett állapotával. Csurka István és G. Nagyné Maczó Ágnes esetében az egész magyar nép, az alulle-

---

¹¹² Lásd ehhez például Debreczeni József korai, de csak 1993-ban megjelent recenzióját Csurka István egyik kötetéről: „Szeretem Platónt...” In: Debreczeni 1993.

¹¹³ A hazáért mindhalálig. *Pesti Hírlap*, 1990. október 24.

vők sorsa és helyzete feletti felháborodás formáját ölti a kommunikáció, és idővel kikopik a jobbközép politikai közösség stílustárából.¹¹⁴

A másik változat szorosban, az idő előrehaladtával egyre szorosabban összefonódott a megsértett önérzet, a méltánytalanság kifejeződésével. A megszólaló mind erősebben kifogásolja azt, hogy sem a politikai ellenfelek, sem a tágabb állampolgári közösség nem értékeli érdemén a kormány és a kormányoldal, illetve tágabban akár a jobbközép politikai közösségnek a rendszerváltás levezénylésében elért eredményeit.

4. *A professzionális politikus*

A korszakban végig jelen van, de a vége felé felerősödik a professzionális politikus stílusa. A megszólaló sem nem történészi, sem nem szépírói alapon közelíti meg a konkrét szituációt. Sőt, a legfontosabb jellegzetessége talán éppen az, hogy mindig a konkrét szituációval foglalkozik, és nem azzal, hogy akár hosszú távú történeti folyamatok, akár jogi, filozófiai vagy bármilyen ideológiai kiindulópontok alapján hogyan is kellene a helyzetet megérteni és kezelni.

Antall József amellet, hogy kijelöli a professzionális politikus helyét, tudniillik például az irodalmárokkal, továbbá a doktrinerekkel, az opportunistákkal és a kocsma-politikusokkal szemben, a megszólalásaiban kerül minden politikán túli szempontot az álláspontja megvilágításában. A fejtegetések mindig kifejezetten politikaiak, vagyis sem erkölcsi, sem filozófiai, sem társadalomtudományi megfontolásokra és törvényszerűségekre nem hivatkoznak. Történeti, politika földrajzi, és a támogatásszerzés szempontjain alapuló gondolatmeneteket ad elő.

Például egy 1991 végi interjúban arra a rövid felvetésre, hogy „gyakran megkongatják a lélekharangot a koalíció felett...” a miniszterelnök majdnem négy nyomtatott oldalnyi választ ad, s ebben megértéssel beszél arról, hogy a politikai ellenfelek a saját érdekeiket követve természetes, hogy a kormánykoalíció felbomlasztására törek-szenek. Eközben elemzően vázolja a rendszerváltás egész pártpolitika-történetét. Érdemes hosszabban idézni a gondolatmenet egy részletét¹¹⁵:

1989 nyarától nagyon egyértelműen és tudatosan az volt a célom, hogy létrejőjön az a nemzeti kereszténydemokrata irányultságú centrum, amely tulajdonképpen megtestesül a Magyar Demokrata Fórumban, a Kereszténydemokrata Néppártban, és egy általam ideálisabban elképzelt Független Kisgazdapártban, aminek a történelmi profilját sokkal erősebbnek szeretném látni. Ez az a politikai erő, és az a koalíció, ami szerintem alkalmas a kormányzásra. A Fidesz, mint liberális párt elképzelt koalíciós partner lett volna, adott esetben egy más politikai leosztásban. Ez azonban több okból is irreálissá vált, és a Fidesznek sem szolgálta volna az érdekeit, amit ők nagyon pontosan és okosan felmértek. Egy fiatal politikusokból álló párt nem kívánja kompromittálni magát az első nehézségekben, és sokkal jobban teszik, hogyha az ellenzéki

---

¹¹⁴ Lásd ehhez G. Nagyné történetét arról, hogy már 1990-91 táján egyszer Antall József megkérdezte őt a Parlament folyosóján, hogy vajon azzal, amit előad odabenn meg akarja-e bizonyítani a kormányt.

¹¹⁵ „Karácsonyi számvetés” *Modell és valóság II.* 468.

padsorokban folytatnak jó benyomást keltő, szakszerű politikát. Így teljesen érthető, hogy az SZDSZ mint ellenzéki politikai párt, az MSZP-vel együtt arra törekedett, hogy a Független Kisgazdapártot diszkreditálja vagy kilője a koalícióból, és ezzel bennünket vagy kisebbségi kormányzásba kényszerítsen, vagy a Fideszt szívesen vette volna az SZDSZ a Kisgazdapárt helyett, hiszen akkor egy liberálisnak mondott vetélytársat, amelyiket egyébként tényleg liberális pártnak tartok, azt vette volna be, és akkor az kopott volna meg a hatalomban. A Fidesz pedig a maga szempontjából nagyon bölcsen azt a taktikát választotta és azt az ajánlatot tette, hogy lehetőleg nagykoalíció legyen, hiszen a nagykoalícióból kimarad a Kisgazdapárt, és a Fidesz maradhatott volna az az ellenzéki párt, amelyik kívülről kritizálva a kormányt, erősíthette volna a pozícióját, és elsőrendű ellenzéki rivális társát, a szabaddemokratákat kényszerítette volna be a kormányzásba.

Végül a lezárás, mely jelzi, hogy a politikus szerint mindez elég kiábrándító lehet a politikán kívüliek számára:

Ez a parlamentarizmus, ezt nem szabad zokon venni. Én mindenesetre ezt tesztítem meg ...

Antall József tehát felvállalja a parlamentarizmust. Egy olyan politikai életet, amelyik pusztá egyéni politikusi érdekek mentén és nem valamilyen nagy társadalmi felelősségvállalás, erkölcsi meggyőződés, réteg meghatározottság mentén formálódik.

Orbán Viktor nem csak a gondolkodásmódjában, a kommunikációja tartalmában válik professzionális politikussá, mint Antall József, hanem a kommunikációs formájában is. Ez teljesen tudatos nála:

bizonyos árnyaltságon túli szofisztikával nem lehet üzeneteket eljuttatni a választókhöz. Egyszerűen nem megy át, akármit csinálunk, és ezt nem lehet a sajtó rosszindulatára fogni, nem lehet az ellenfelek ügyes manőverezéseivel magyarázni. Ennek kapcsán tanultam meg a politikai ábécé egyik alaptételét, ami úgy szól, hogy az üzenetet el kell juttatni a közönséghez. Ebben az értelmiségi szofisztika nem sokat segít. (Kéri 1994: 78.)

Ennek a felismerésnek a nyomán Orbán Viktor valóban professzionális politikai stílust tesz a magáévá. Röviden összefoglalva erre a rövid, egyszerű mondatokból álló megnyilatkozások jellemzők. Ha, mint Gyurkovics Tibor írta, Antall József fel akarta vázolni a politika egész „rejtvényhálóját” egy-egy részletkérdés kapcsán, akkor Orbán Viktor éppen az ellenkezőjére törekszik: csak annyit mondani, amennyi mindenképpen szükséges, azt viszont teljesen érthetően adni elő. Jellemző rá a határozottság, a magabiztosság, és az, hogy látszólag vagy valóságosan is a saját nézeteit adja elő, tehát sem nem a saját táboráét, sem nem valamilyik kurrens értelmiségi áramlatét, de nem is pusztán az ellenoldal cáfolatát és tagadását, hanem valami autonóm forrásból táplálkozó véleményt.

Látványvilág

A képi világ a politikai közösséghez tartozó személyekre, szervezetekre és lapokra értelmezhető. Az alábbiakban ezért először a politikusok kinézetére vonatkozóan teszünk rövid megjegyzést, majd a pártok logóit, utána pedig a Magyar Nemzet, az Új Magyarország és a Pesti Hírlap képi világát mutatjuk be.

Kik, kiknek a látványa határozza meg az MDF és általában a jobbközép politikai közösség látványát? Csupa öltönyös férfi, jórészüik ötven fölött, és meglehetősen testmérttel. Senki sem fiatal, nő alig akad közöttük, hiányoznak a sportos alkatok. Mindez első pillanatban pusztán a benyomások összegzése, ám a Fidesz átöltözéséből és szórzetigazításából tudjuk, hogy mindennek jelentősége van, ugyanis kialakítja a politikus nevű fenomén megjelenésének a szemiotikai szokásszerűségeit, s ehhez mindenkinek alkalmazkodnia kell, különben nem veszik komolyan. Orbán Viktorék ruhaváltása jelzi, hogy ez fontos.

Ahogy említettük, kevésbé a szakavatott szimbolika, szimbólumfejtés érdekel bennünket, hiszen az állampolgárok a képi világ befogadásakor aligha vannak a tudatában egy-egy forma vagy szín jelkép- és heraldika-történetének.¹¹⁶ Sokkal inkább az irányít az elemzésben, ahogyan az adott logó vagy kép a korabeli kultúra, populáris és esetleges magas kultúra kontextusában milyen asszociációkat kelthetett.

Nyugodt, visszafogott, az ügyeket körültekintően mérlegelő politikusokra van szükség. Ma egy politikai vitában, ha nincsen rajtam nyakkendő, csak farmering, ellenfelemben azonban van, ő konzolidált, nyugodtan érvelő ember benyomását kelti majd, én pedig olyan valakiét, aki még a politikai konvenciók alapelőírásait sem tudja betartani. ...A felelősség öregít.¹¹⁷

Pártlogók

MDF

A logó kétségkívül legfeltűnőbb jellemzője a zöld szín és az első ránézésre a tulipánra emlékeztető alak. A jobbközép, tehát konzervatív és nemzeti elkötelezettségű párthoz mérten nehezebben fedezhető fel rajta a magyar trikolor. A színes változatban ez jobban érvényesül, hiszen a piros rombusz hangsúlyozott helyen van, és ilyen

¹¹⁶ Lásd ehhez például Szörényi Levente logó értelmezését: <http://valasz.hu/itthon/az-mdf-logo-alapja-turul-a-nappal-6893>

¹¹⁷ „Lehetségesnek tartok egy pesszimista forgatókönyvet is” In: *Metamorphosis Hungariae*. 120.

módon lángnak tűnik, ami ellentmond ugyanakkor a virág formának. A logó nézhető madárnak és fának is, ilyenformán erősen természeti szimbolikát követ. Ezt erősíti az, hogy nincsenek benne szögletes vonalak, amelyek a mesterségességet asszociálnák. A kerek, ívelt formák általában befogadást, lágytságot, nyitottságot, érzelmességet szoktak jelezni, szemben a szögletesség racionalitásával és hideg férfiaságával.

Azt mondhatjuk, hogy a logó minden bizonnyal a leginkább egy zöld párt számára lenne alkalmas identifikációs eszköz. Ez legalábbis meglepő, hiszen az MDF-nek aligha az a híre, hogy nagy hangsúlyt helyezett volna a természeti környezet problémakörére. Közelebbről szemlélve a kérdést, kissé változik a kép, ugyanis az 1990 májusában miniszterelnök-jelöltként elmondott antalli kormányprogram a bevezetést követően első pontként az ember és környezet viszonyáról szól. Kétségtelen, hogy itt a környezet a társadalmi környezetet jelenti elsősorban, de Antall József említi a természeti környezetet is. Elek István pedig, aki az MDF jelentős politikusa, kezdettől azt hangoztatja, hogy a pártnak rendelkeznie kell ökológiai érzékenységgel, mert ezt követeli a korszerűség.¹¹⁸

KDNP

Szemben a másik két párt emblémájával, ez a leghagyományosabb, hiszen például a címerekben megszokott pajzs alakot követi. Mivel történeti pártról van szó, tudniillik olyanról, amelynek vannak évtizedekkel korábban működött elődjei, ezért a tradicionalitás jól identifikál. A forma abban az értelemben is tradicionális, hogy a sok szöglet és a kalászkok hegyes volta okán a rajzolat meglehetősen férfias, de végül is hagyományosan a politika férfi dolog.

A logó erőteljes megjelenítője a nemzeti és keresztény jellegnek: hangsúlyos benne a kereszt éppen úgy, mint a piros-fehér-zöld. Az utóbbi ráadásul a megszokásosabb zászló formában, tehát három párhuzamos sávként jelenik meg. A trikolor zászlót formázó elhelyezkedése azért szerencsés, mert a korban túlnyomó fekete-fehér változatokon is hatni tud, tehát például egy-egy újsághirdetésben vagy olcsó kivitelű szórólapon.

A kereszt nem feszület, ami jelzi, hogy nem kifejezetten katolikus pártról van szó, továbbá közvetítheti a pártnak azt az üzenetét, hogy nem egyházi kapcsolódásról, hanem értékrendbeli kereszténységről van szó az esetükben. Ugyanakkor a kereszt

---

¹¹⁸ „Az MDF válsága (Konzervatív mentalitás és elméletellenesség)” In: Elek István (1994), 193.

fehér, ami alighanem a tisztaságot akarja sugallni. A fehér szín következtében némileg elhalványul a kereszt a logóban. Ezt ellensúlyozza a logó negyedik színe, amelyik közel áll az aranyhoz. Ez a felirat színe, a stilizált gabona szálaké és ez keretezi a logót magát is.

A két gabona szál a kereszt tövéhez kötődik, de nem belőle indul ki, és élesen eltér a kereszt függőleges irányától. A keresztény hagyományban a gabona számos jelentéssel bír, mivel pedig itt a magok és a kalászkok is látszanak, az ikonográfia talán Márk evangéliumának 4. részére utal, vagyis arra, hogy a kereszténységet hirdetni kell.

Fidesz

Az időszakban a párt két logót használt, 1996-ban, a polgári Magyarország égisze alatt váltott a kettő között, és egyben ekkor egészítette ki a nevét a Magyar Polgári Párt megnevezéssel is. Az identitás szempontjából alighanem a váltás ténye a legfontosabb, az a szándék tehát, hogy a pártot ezentúl máshogyan azonosítsák. Ilyen cserére mélyebb átalakulás külső szimbolizálása végett szokás sort keríteni.

Két feltűnő változás érzékelhető a logóban: a kék keret megjelenése és a párt nevének a narancsszínű körön belülré kerülése. A kék szín valaha, tehát 1990 környékén a liberalizmusra utalhatott, mostanra, vagyis 1996 tájára inkább az Európai Unió ambícióira. Az akkorra már erősen a párttal összekapcsolódott narancs keretét az Unióval azonosított Európa adja. De a narancs jelképezheti a magyar narancsot is, vagyis az országot, amelyik szintén tökéletesen beleilleszkedik az Unió négyzetébe.

A felirat a másik feltűnő elem. Míg a korai logó felirata a magyar narancs által asszociált voluntarista és zárt államszocialista világból való kitörést jelzi, e világnak a zabolátlan, a festéket szétfröcskölő felülírását a fiatal demokraták megjelenésével, addig a kései változat belül akar maradni valamilyen kereten, ami vélhetően a jelen rendszer, tehát a demokrácia. Érdeemes felfigyelni arra, hogy a betűk nem érintkeznek a külső keret kékjével, tehát a párt számára a belső kör a fontos, és ennek részeként találja meg a helyét Európa kékjében. Ugyanakkor a párt nevének színe rímeli az Unióéval.

Jóllehet a nagybetűt a kisbetű váltja fel, a betűk egymáshoz viszonyított méretaránya megmarad, ami utalhat a folytonosságra együtt a színvilág és a körlap megtartásával. Nem így az elhelyezkedésük, hiszen a korai logó felirata felfelé törekszik, még ha nem is éles szögben, a későbbi viszont inkább lefelé tendál, mintha le akarna nyugodni. A felirat továbbra is fiatalos, még az első sem nagybetű, a betűk keskenyek, és

a korábbi változatban szereplőknél inkább dőlnek jobbra, ami jelenthet némi jobboldaliságot, de inkább a haladás dinamizmusára utalhat.

A párt tehát a sugallat szerint még mindig fiatalos, de már lenyugodott, és megtalálta a helyét az új rendszerben, ezen belül képvisel dinamikát és európaiságot.

A jobbközép napilapjainak látványvilága

Magyar Nemzet

A *Magyar Nemzet* a hagyományai szerint hosszú ideig nem közölt fényképeket. Az 1990 előtti időszakban is csak a szovjet-magyar közös úrutazás kapcsán tett kivételt, erős külső, vagy inkább felső nyomásra. A gesztus tovább növelte az úrutazás jelentőségét, még akkor is, ha a kép kevésbé volt sikeres, ugyanis nagyon rossz minőségben jelent meg.

Hosszú éveken át ezért inkább a betűtípus és az oldal szerkezet volt karakteres, és képezett szemiotikai erőforrást. A betűtípus vállaltan az 1848-as időkre emlékeztetett, ugyanis ezzel a betűtípussal jelent meg annak idején Petőfi Sándor Nemzeti dal című verse. Mivel pedig a vers egyfelől, a faksimile változata másfelől minden irodalomtankönyvnek és plakátoknak, visszaemlékezéseknek a rendszeresen visszatérő eleme volt már a szocializmus idején is, ezért nyilvánvalóan a 48-as hagyományokat, a magyar történelmet és a forradalmat és szabadságharcot jelenítette meg. Természetesen a hagyományoknak, a forradalomnak és a szabadságharcnak korról korra eltért a kurrens tartalma, de az aligha kérdéses, hogy a lap a kinézetével a magyar történelembe ágyazottságát, a nemzeti történelem fontosságát hirdette és idézte fel tudatosan és tudattalanul.

Ezért is feltűnő az, ahogyan a lap címe, mely 1990 táján még egyedül áll a címlap tetején, később beszorul két oldalról egy-egy négyzet közé, fölülről pedig egy hosszabb felirat nehezedik rá. A felirat és jobbára a négyzetek tartalma is a lap belső cikkeire utal, de néha szponzorált tartalmakra, s ezzel jelzi a *Magyar Nemzet* pénzügyi nehézségeit a sajtópiacra. Ráadásul néhány év múlva a felső cím élénk kék színű lesz, ahogyan a Magyar Nemzet alatti hosszú csík is, amitől a lap neve még inkább veszít a láthatóságából. 1997 táján aztán visszaáll az 1990-es állapot a magányos lapcímmel az oldal tetején.

A használt betűtípus jellegzetessége egyfajta belső feszültség, ugyanis bár talpas betűket látunk, ugyanakkor a betűk keskenyek. A talpas betű általában nyugalmat, stabilitást sugall, a keskeny méret ugyanakkor némi bizonytalanságot. A tudósítások szövege képe hasonlóan belsőleg feszült, mert a hasábokat éles és meglehetősen vastag vonalak választják el egymástól, és pedig egy-egy tudósításon belül is, ami szegregációt jelez, ugyanakkor az egyes cikkek között a címet leszámítva csak üres foltok illetve sávok vannak, ami ennél enyhébb elválasztottságot, szeparációt jelent. A véleménycikkeken belül viszont nincsenek vonalak, s ezeket teljes névvel jegyzi a szerzők, szemben a tudósításokkal, amelyek alatt csak kisbetűs monogramokat látunk,

azokat is zárójelben. Ez az eltérés a két műfaj erős megkülönböztetését célozza: a tudósító mintegy nem ad hozzá a tartalomhoz, csak közvetíti azt, a véleménycikk szerzője ezzel szemben teljes emberként vállalja azt, amit leírt.

Ha fényképeket nem is, közölt ezzel szemben a lap fekete-fehér rajzokat, reprodukciókat. Ezek kivétel nélkül a népművészet vagy a magas kultúra jeleit viselik magukon, ugyanakkor általában figuratívak. Számos kép külföldön élő magyar művész munkájának a reprodukciója, amivel feltehetően a nemzet határon túl nyúló integrálását is szolgálni akarja a lap.

Külön említést érdemelnek a karikatúrák. Jellemző az, hogy mely oldalakon szerepelnek ilyenek. A kis hírek között szinte mindig van egy, és mindig a hétköznapi emberek életének egy-egy pillanatáról szól. Néha van karikatúra a politikai hírek között is, s az az aktuális események vagy a napi politikai véleménycikk illusztrációjaként szolgál.

DOKUMENTUMOK

Antall József: *Modell és valóság, I-II.* Athenaeum Nyomda RT. 1994.

Csoóri Sándor: *Nappali Hold.* Püski, Budapest, 1991.

Csurka István: *Minden, ami van, I – III. Politikai írások és beszédek gyűjteménye, 1979 - 1998.* Püski, Budapest, 1998.

Debreczeni József: *Melyik játékot játsszuk?* T-Twins Kiadó, 1993.

Debreczeni József: *Restauráció.* Széphalom Könyvműhely, 1996.

Debreczeni József: *A győzelem ára.* Osiris, 2000.

Elek István: *Advent, és aminek el kellett jönnie.* Pesti Szalon Könyvkiadó, 1994.

Elek István: *Az elfogultságok kertjéből. Publicisztika; Naplótöredékek 1994-95.* Széphalom Könyvműhely, 1995.

Elek István: *Polgár és kora.* Osiris, 1997.

Furmann Imre: *Átutazóban. Válogatott írások.* Officina Nova, 1992.

Für Lajos: *Szabadon szeretnénk sírni.* Püski, Budapest, 1993.

Gondolatok a nemzetért. Válogatás egy millicentenáriumi koncepciópályázat anyagából. Püski Kiadó, Magyar Szellemi Alapítvány, „Magyar Jövőért” Alapítvány, Budapest, 1997.

Kéri László: *Orbán Viktor. Politikusportrék,* Századvég Kiadó, Budapest, 1994.

Kiss Gy. Csaba: *A szabadság kísértése. Politikai lecke-szövegek.* Széphalom Könyvműhely. 1999.

Kulin Ferenc: *A tét. Interjúk, esszék a nemzetről és a rendszerváltásról.* Bagolyvár Kiadó, Budapest, 1994.

Kulin Ferenc: *Középkedés. Közéleti írások és interjúk, parlamenti felszólalások.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1998.

Pozsgay Imre: *Egy év után, választás előtt. Bíró Zoltán második beszélgetése Pozsgay Imrével.* Püski, Budapest, 1990.

Salamon Konrád: *A harmadik úton. Magyar irodalmi és történelmi sorsfordulók.* Magyar Napló, 1991.

Számadás '92. Kisújszállás. 1993. február 27-28. A népi politizálás esélye napjainkban. Püski, Budapest, 1993.

Számadás '95. A Magyar Szellemi Védegylet Veres Péter emlékülése, Budapest, 1995. április 29. Püski, Magyar Szellemi Védegylet, Budapest, 1997.

Szárszó '93. Az 1993. évi szárszói tábor előadás- és megbeszéléssorozata. Püski, Budapest, 1993

Torgyán József: *Antalltól Orbánig.* Magyar Könyvklub, Budapest, 2005.